

РУСИН

ПгДр. Кветослава
КОПОРОВА, ПгД.:

*Три тыждні в Канаді
сповнили три основны
цілі* 5. – 7. стор.

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.:
*Перша русиньска
скульпторка* 11. – 13. стор.

Гелена МЕДЕШІ, Михайло
ФЕЙСА:

*Войводянски Руснаци:
стан и перспективи
розвою у култури, язика
и образованю*
15. – 19. стор.

Реферуюча на 19. научнім
семінарі карпаторусиністікы
Мгр. Гелена Медеші

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXII, č. 4 / 2012

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

• Проф. М. С. Ґертлер (зліва), декан Факульту гуманітних і природних наук Торонтської університету, котра в академічному році 2012/2013 має к діспозиції розпочет 1,8 біліона канадських доларів (!), по підписі Меморандума о сполупраці міджі Торонтських університетів і Пряшівських університетів на Словачії з її ректором проф. РНДр. Р. Матловічом, ПгД.

Фотка: А. Плішкова

• РНДр. К. Матловічова, ПгД., і проф. РНДр. Р. Матловіч, ПгД., почас діскусії з учасниками їх лекцій на Торонтській університеті на тему розвою географії і проблетікы ромской етнічної меншыны на Словачії.

Фотка: А. Плішкова

ОДКРЫТА Др. Грігорія Жатковіча, бывшего губернера ПР, о Підкарпатській Руси (7.)

(З цілём захованя автентічности публікуєме в оригіланім тогочаснім карпаторуськім языку, зміну сьме зробили лем в графічній сістемі – латиніку сьме перетрансформовали до азбуки.)

Столько о мінувшості. Я вполні відомый того, что крітізоваті єсть легкім ділом, і чтобы ізбігнути тому мнінію, что сей Экспозе пісан был лем для указанія того, что мало быті і что не было зроблено, я по сем конкретно предложу ті діла, которы без медленія мают быті переведены правительством і парламентом Ческословенска, еслі оні хотят конечно убідіті Подкарпатскіх Русінов і шірокій заграничний цивілізованный світ о том, что оні честно, справедливо заобходят со своїмі славянскімі братамі, которы добровольно соєдініліся с Ческословенском.

Для совершенного порозумінія того, на что суть Русіны оправнены, потребным єсть, кромі знанія предідусчой історії, познаті і осторожно пересмотріті условія Мірового Контракта между союзными і участными державами і Ческословенском в St. Germain en Laye, дня 10-го септембра 1919, а сїце:

ЧАСТЬ 2.

Параграф 10.

Ческословенско обяывається установіті Руску Терріторію южно от Карпат в границах опредѣленных главными Союзными і Участными Державами, яко аутономну едініцу в Ческословенском Штаті, і воздаті ей найвысшое самоуправленіє сровняющоєся с едностію Ческословенского Штата.

Параграф 11.

Країна Русінов южно от Карпат будет маті особенный Сойм. Сей Сойм выконаваті будет законодарну власть во всіх языковых, школьных, релігійных вопросах, в ділах містной адміністрації і в другіх вопросах, которы законы Ческословенской републікі прізначат ему. Губернатор країны Русінов выіменован будет пресідентом Ческословенской републікі і отвѣчательный будет Сойму.

Параграф 12.

Ческословенско обяыуется, же уряднікі в країні Русінов ізбраны будут, на сколько лем возможно, із между обывателей сей терріторії.

Параграф 13.

Ческословенско ґарантіруєт країні Русінов соотвітну репрезентацію в парламенті Ческословенской републікі, к которому парламенту зашлет послов, ізбранных в смыслі констітуції Ческословенской републікі. Но сїі послы не будут маті права голосованія в такіх законодарных вопросах, які даны суть Руському Сойму.

Таже на основі высшепомянутого 10-го параґрафа Подкарпатска Рус оправнена єсть на всі тіі самоуправляющіі права, которы не протівятся Ческословенского Штата. По інтернаціональному закону, обычаю і употребленію діла, которы не сровняются с едіностію одного штата, суть діла, які препятствуют ему сообщатіся с прочімі самодержавными штата-

Обсяг

Одкрыта Др. Грігорія Жатковіча, бывшего губернера ПР, о Підкарпатській Руси (7.)

1. – 3. стор.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД.: Три тыждні в Канаді сповнили три основны цілі

4. – 5. стор.

Кіріл ШЕВЧЕНКО, др. н.: Найліпша Бібліотека карпаторусиністікы

6. – 7. стор.

Доц. ПгДр. Андрій АНТОНЯК, к. н.: Препарованя Русинів на гуменський способ

7. – 11. стор.

Проф. Др. Иван ПОП, др. н.: Перша русиньска скулпторка

12. – 13. стор.

Ленка СОПІРЯКОВА, Михал ІВАНЕЦЬКИЙ: Семінар карпаторусиністікы – о войводиных Русинах

14. – 15. стор.

Мґр. Гелена МЕДЄШІ, проф. Др. Михайло ФЕЙСА: Войводянски Руснаци: стан и перспективи розвою у култури, языку и образованю

15. – 19. стор.

Інж. Иван ФРІЦЬКИЙ: Нелем о православнім храмі в Кошіцях

19. – 22. стор.

Проф. РНДр. Йозеф ТЕРЕК, к. н., Луція ДОКОУПІЛОВА-ТЕРЕКОВА: Мачу Пікчу (Machu Picchu)

22. – 24. стор.

мі вольно, без препятствія. На приклад всі діла пре-говорів і договорів между двома самодержавными штатами можно так класифіковати. В сем смыслі такі діла, як заграничні діла, желізница, телеграф, телефон, пошта, гроші, тарифа, войско і пр. можно класифіковати ділами потрібными для обезпечения єдності одного штата. Но было бы то дуже далеко сягающою конклузією сказати, что діла внутренней адміністрації одной аутономной одініцы протівятся єдності одной републикі, особенно коли каждая із 48 аутономных одініц, штатов в Соєдиненных Штатах, в полной мірі маюť самоуправленіє в своїх внутренних ділах ілі ділах домашной справы, як то там знамо єсть. С історією унії Подкарпатской Русі пред нашімі очамі, с доказами международного права пред нами і с прецедентом віданом в Соєдиненных Штатах Америкі дотично штатных прав, слово „local“ в 12-ом параграфі рішення Міровой Конференції не лішаєт міста для сомнінія, что слова „local matters“ (домашны діла) тотожними суть со словами „matters of the interior“ (внутренны діла).

Слово „local“ (містный) маєт і мусіт быті інтерпретовано як внутренний (смотри брошуру ч. 5: „Др. Жаткович у аутономії Подкарпатской Русі“, публікація Інформаційного Бюра Русінов, Гоместеад, Па.), і як сказано єсть в 13-ом параграфі, Подкарпатска Рус і в днешных дочасных границах оправнена єсть на соотвітну репрезентацію, іменно 14 послов і 7 сенаторов, вмісто 9 послов і 4 сенаторов, як то опреділяєт теперішна констітуція Ческословенска, констітуція сготовлена і пріята без позвіданія якого нібудь репрезентанта ілі репрезентантов Русінов.

В імені того самого пол мілліона американскіх Русінов, которы сділалі теперішну Ческословенско-Подкарпатско-Руску унію можливою, я требовал, і тепер требую, ісполненія правительством і парламентом Ческословенска слідуєщих, которы требованія суть тотожны с требованіями всіх політєческіх партій і других репрезентативных тілес Подкарпатской Русі, не смотря на народность, політєческоє убіжденіє і віроісповіданіє, а сіце:

1. Оставленія статариума (военного права.)
2. Пріятія моего проєкта Выборового Права для держанія выборов до первого Подкарпатско-Руского Сойма. (Гарантірующі право быті репрезентантами лем давным обывателям.)
3. Подержанія скорых выборов до Подкарпатско-Руского Сойма. (Не можно осягнуті просперіты, міра і консолидації, пока сіє репрезентаційноє тілєсо не єсть установлено.)
4. Выіменованіє одного Русіна губернатора Подкарпатской Русі і даті ему полну власть в аутономных ділах.
5. Урядной прокламації правительством того, что теперішна Руско-Словенска граница єсть лем дочасна. (Смотри брошуру ч. 4. „Slovensko-Podkarpatsko-Ruska hranica“, публікація Інформаційного Бюра Русінов, Гоместеад, Па. У. С. А.) Пріключеніє сейчас к Подкарпат-

ской Русі так званной Маковіцы в шарішской жупі, цілою земплінской жупы і тіх частей жупы ужгородской, которы днес есчі не находятся в Подкарпатской Русі. Публічноє узнаніє того, что конечны границы между Подкарпатскою Русю і Словенском унстановлены будут способом, на який согласілся репрезентант Ческословенска (Др. Бенеш, міністер заграничных діл) і репрезентант Русінов (Др. Жаткович) в Паріжі 24-го юлія 1919, а сіце: пріятельскім, взаімым установленієм между Ческословенском і Подкарпатскою Русю, і ніколи односторонно і самовольно.

6. Поправіті несправедлівость сділанну Русінам прі народных переписях, переведенных 16. – 23. фебруара 1921 в любовянском окрузі в спішской століці, в шарішской і земплінской століцах і в тіх частях жупы ужгородской, которы находятся под правленієм Словенска, выіменованієм інвестігаційной коммісії ровно состоящей із Русінов і Чехословаков. Сія коммісія маєт інквіровати жалобы денационалізації на місті.

7. Вытерті із констітуції Ческословенска всі ті часті, которы пробовалі со старательностью (?) інтерпретовати дух і значеніє Ст. Гермайнского Мірового Договора (без констітуції ілі достанія апробації на се от якого нібудь репрезентанта ілі репрезентантов Русінов) і вложіті до сей констітуції высшепомянуты 10., 11., 12. і 13. параграфы Ст. Гермайнского Мірового Договора IPSISIMIS VERBIS, і такожде рішительно выявіті, что сіі параграфы суть обязательны і могут быті перемінены лем одобренієм і дозволенієм Сойма Подкарпатской Русі. (Смотри брошуру ч. 3: „Крізіс констітуції і ніколи губернатора Подкарпатской Русі“, публікація Інформаційного Бюра Русінов, в Гоместеад, Па.)

8. Пріятіє моего проєкта для констітуції Подкарпатской Русі (Смотри брошуру ч.: „Яка маєт быті констітуція Подкарпатской Русі“, публікація Інформаційного Бюра Русінов, Гоместеад, Па., У. С. А.) ілі лішенія діла взаімому согласію между правительством і Парламентом Ческословенска і Соймом і правительством Подкарпатской Русі.

9. Немедленно конфісковати домінію Шонборна і всі велікі домінії в Подкарпатской Русі і сейчас перевесті в жівот закон о земельной реформі, і в сем смыслі особенно установіті максімальный квантум землі, який может дакто маті по теперішным законам.

10. Поправіті, на сколько єсть то возможно, шкоду запрічінену бідным Русінам прі заміні старых грошей аустро-угорскіх на теперішну чєско-словенску валуту.

11. Обязательно выголошенія со стороны правительства Ческословенской републикі, что дефітівноє выіменованіє урядніков Подкарпатской Русі не будет переведено до установленія Сойма Подкарпатской Русі.

От часа моєй ресігнації больше газет в Ческословенску пріпісовалі моім теперішным діятельностям політєческім таку ціль і наміреніє, які не суть правдою і не основуются на правді. Моя будуча політєческа діятельность, само як в мінувшості, гранічітіся будет

к помаганію Подкарпатской Русі достаті в Чехословенской републіці то, на что она по всім договорам і рішенію Міровій Конференції оправнена єсть, іменно: полну політическу, культурну, економічну, адміністративну і народну аутономію – самоуправленіє, і то в границах честных, справедливых.

Было мені часто сказано промінентними репрезентативними Чехословаками, котры в великій мірі согласіліся с моім взглядом в проблемі Русінов, что єсли сділаны были ошібі і несправедливості со стороны правительства і прочіх правительственных урядників, ті пріписати треба не злой волі, но просто невіжеству (ігноранції) тіх людей в ділах дотычно проблема Подкарпатской Русі. Я о сем не буду аргументовати, най каждый судіт для себе, но із моєй стороны мушу выявити, что результат для Русінов єсть єднакій, ці сталося то із злой волі, ілі невіжества, ібо в каждом случаю запрічініло то несправедливість і шкоду правам і прівілегіям Русінов. Проблем Русінов не можно дальше ігноровати, с нím легкомысленно заобходіті. Проблем Русінов треба серіозно і справедливо вагати і обдумати і в будучості не повіріті людям, котры – жалую казати – не суть совершенно знакомы ані рішеніямі Міровій Конференції.

Русіны добровольно соединіліся со своїмі славянскімі братьямі Чехамі і Словаками і Русіны, як богобойный,

честный, споляглівый народ, останут вірными, лояльными к републіці, но разом требуют, і то справедливо, чтобы і републіка была вірна, лояльна к нím.

Я нікогда не был і не буду пріятелем централізації і сліпой шовінністичной бюрократії, двух факторов, котры головно отвічательны суть за страшное положение, в яком проблем Подкарпатской Русі находітся.

Прі консідерації проблема Подкарпатской Русі потребным єсть завше маті на памяті, что Др. Бенеш, міністр заграничных діл, сам ізвістіл комітету заграничных сношеній дня 25-го мая 1921, а іменно: Что Мірова Конференція маєт контрольную власть над Подкарпатскою Русю.

С чістою совістю і не лем яко Славян і Русін, но тоже як одін который в великій мірі отвічательный єсть за теперішну чехословенско-подкарпатско-руську унію, я счіро отпоручаю, чтобы не лем в імені честі і справедливості, но і в інтересі будучой просперіты цілой Чехословенской републіці, была дана Подкарпатской Русі без медленія полна політическа, культурна, економічна, адміністративна і народна аутономія в границах честных і справедливых.

Двума словами, употребляющі слова Ллойд Джорджа (Georga), Русіны просят лем „Fair Play“.

(Конець.)

Institute of Rusyn Language and Culture at Prešov University
is inviting you to

STUDIUM CARPATO-RUTHENORUM 2013

4th International Summer School of Rusyn Language and Culture
Prešov University, Slovakia

June 9 - 30, 2013

Courses in Rusyn Language, Carpatho-Rusyn History
and Ethnography taught in English and Rusyn

Instructors:

Associate Professor Anna Plišková (Prešov University)
Dr. Kvetoslava Koporová (Prešov University)
Professor Paul Robert Magocsi (University of Toronto)
Dr. Valerii Padiak (Center of Carpatho-Rusyn Studies, Uzhhorod)
Associate Professor Patricia A. Krafcik (The Evergreen State College)
Professor Mykola Mušynka (External Faculty in the Institute for
Rusyn Language and Culture, Prešov University)

Further information and application:

<http://www.unipo.sk/pracoviska/urjk/1/LS4>

<http://www.c-rs.org>

Deadline: March 1, 2013

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету

Три тиждні в Канаді сповнили три основні цілі

Критерієм на мірняння якості і престижності кожної високошкольської інституції суть, окрем іншого, проекти – реалізовані або у власній режії, або в кооперації з домашніма ці заграничними партнерами. Видить ся нам, же главно таким метром ся днесь міряють і оцінюють найвышшы едукачны інституції – універзити. Тым веце, кідь кооперуючим партнером ся стане престижна і узнавана на світі універзіта. Про нашу Пряшівску універзіту таким партнером ся недавно стала Торонтська універзіта в штаті Онтаріо в Канаді, на котрій штудує приближно 80 000 студентів (на порівняння – на Пряшівській універзіті штудує приближно 10 000 студентів – позн. К. К.), котра реалізує 709 бакалярських і 215 магістерських і докторандських програмів штудія. Мы щастны, же сьме ся недавно стали прямима участниками того історичного моменту – офіціального підписання меморандуму о сполупраці міджі представителями обидвох універзіт.

З цілём підписати меморандум о сполупраці з Торонтськов універзітов і на території гостюющей універзіты прочітати лекцію, 21. октября 2012 припутовав до Торонта ректор Пряшівської універзіты (ПУ) у Пряшові проф. РНДр.

Рене Матловіч, ПгД., ведно з далшыма працівниками ПУ – РНДр. Кветославов Матловічовов, ПгД., доц. ПгДр. Аннов Плішковов, ПгД., і ПгДр. Кветославов Копоровов, ПгД.

Меморандум, котре было выслідком сполочного рокованя ректора ПУ Рене Матловіча і декана „Faculty of Arts and Science University of Toronto” (Факулты гуманітних і природных наук ТУ) професора Меріка С. Гертлера, было підписане 22. октября 2012. Підписанём меморандуму міджі Пряшівсков універзітов і Торонтськов універзітов ся отворили про обидві універзіты новы можности, беручі до увагы факт, же Торонтська універзіта ся находить мімо Европской унії (ЕУ) і сполупраца з нёв дотеперь не была така проста, як з універзітами в штатах, котры суть членами ЕУ. Также віримо, же про самотну Пряшівску універзіту то є нелем престиж, але і честь, партіциповати на сполочных проектах з Торонтськов універзітов, і хоць тот ся властно реалізовала уж давніше перед підписанём офіціального документу – а то конкретно на базі карпаторусиністікы.

Першыма із сполочных научных і едукачных проектів, котры зачав на ПУ од свого взникну реалізовати Інститут ру-

синьского языка і культури (ІРЯК ПУ vznikнув 1. марта 2008) по дакількорічній сполупраці з Катедров україністичных штудій ТУ в минулости, і по старостливім проектуваню обсягу новой інституції – ІРЯК ПУ – з ведучім той катедры професором П. Р. Магочіом, были: **Научный семінар карпаторусиністікы** (реалізує ся од року 2009) і міджінародна літня школа русиньского языка і кулуты **Studium Carpato-Ruthenorum** (од року 2010).

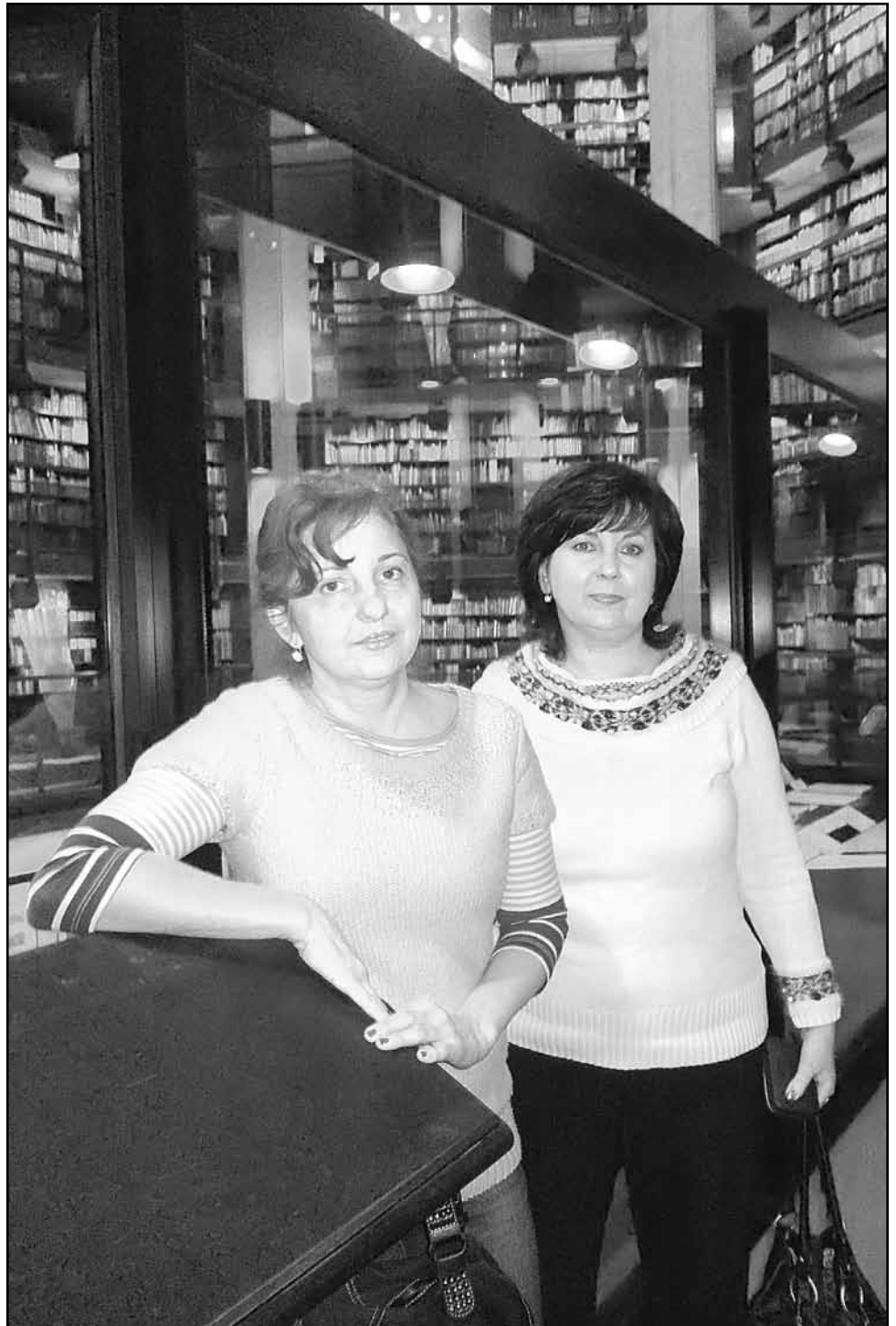
Другым з цілів, котрый сі становили передовшыткым членкы тіму Інституту русиньского языка і культури Анна Плішкова і Кветослава Копорова, была робота в єдиній такого характеру і найбівшій Бібліотеці карпаторусиністікы – на Торонтській універзіті. Бібліотеку понад тридцять років будує історік П. Р. Магочій, о котрім знаме, же в своїх баданях ся займають історіов України, історіов середній і выходной Европы а в рамках того і історіов карпатських Русинів. Властно є найвызначнішым історіком, котрый з даной сфери публіковав найрепрезентатівнішы работы. Презентація ёго бібліотеки, ушоріня публікацій в ній і їднання професора Магочія з ректором ПУ професором Матловічом, як і з директорков ІРЯК ПУ Аннов Плішковов, зро-

били далшый поступ в приправі давніше планованого проекту – **створіння подобной бібліотеки в рамках Інституту русиньского языка і культури**, котра бы ся могла стати самостатнов частёв універзитной бібліотеки ПУ, про котру уж ректор виділив інституту простори. Тым веце, же **третім цілём** навщівы Торонтьской універзиты было **штудійне перебування**, в рамках котрого А. Плішкова і К. Копорова на зберали множество штудійного матеріалу, котрый принесли в електронічний подобі на інститут на далше спрацованя, жебы був приступный учітелям ПУ, студентам русиньского языка і літературы, докторандам і карпаторусиністам. Суть то цінны матеріали (копії оригінальных публікацій, найстарша є з року 1770 – Букварь Іоанна Брадача), а то нелем з языка карпатських Русинів, але і з історії, етнографії, вытварного уменя, красной літературы а тыж перекладовой літературы, ітд.

В непосліднім ряді треба підкреслити, же підписанём меморандуму ся одкрывають новы можности передовшыткым про студентів-русиністів, котры в рамках розлічных проектів можуть абсолвовати стаж на Торонтьській універзиті, де будуть мати приступ як до Робертовой Універзитной книжніці (окрем ній, Торонтьска універзіта мать далшых 31 книжніць), котра є третёв найвекшов у Канаді, в якій мож найти і русиньскы публікації – періодічны і неперіодічны, так і до славянської штудовні, а тыж до Бібліотеки карпаторусиністікы, професора Маґочія. Віримо, же така вызва ся стане інспіратив-

нов про студентів ПУ, котры мають інтерес серьёзно ся занимати карпаторусиністіков як науков дісціплінов. Але є то зарівно вызва і про студентів ПУ других штудійных програмів, які можуть в будучности таксамо реалізовати свої баданя або

научны стажы в бібліотеках Торонтьской універзиты, як і про робітників обидвох інституцій – надрывовати партнерства і розвивати кооперацію на проектах в окремах сферах науки.

• Стажісткы Торонтьской універзиты: (зліва) ПгДр. К. Копорова, ПгД., і доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД., у величезній Робертовій Універзитній бібліотеці в Торонті.
Фотка: архів ІРЯК ПУ

Кіріл ШЕВЧЕНКО, др. н., Прага – Мінск

Найліпша Бібліотека карпаторусиністики

Пестре, многоязыкове і поліетнічне Торонто є містом нескінченно переплітаних культур, посаджених між міракодрапи над маєстатнов гладів озера Онтаріо; в місті прудких северних вітрів і багатого інтелектуального життя, мож найти много інтересних обявів. Єден з них має пряме одношіня к історії карпатських Русинів, стовкы тисяч котрых, емігруючи до Северной Америки на кінцю 19. і на зачатку 20. стороча, в ході довгого періоду сохранияли і розвивали свою самобытну культуру і притім створили на новім континенті унікатну етнокультурну громаду, котра дістала назву „Америцька Русь“. Зато є лем природным ділом, же якраз североамерицькы універзіты ся стали єдныма із главных центрів нелем в области выходоевропейских баданы в цілім, але тыж у сфері карпаторусиністики.

У марцу і апрілю 2007 року єм дістав можность на два місяці стати ся стажістом Торонтьской універзіты, а то вдяка Фонду про карпаторусиністичны штудії Торонтьской універзіты, якый дотав Штефан Чапа. Моім цілём было найти ту цінны материалы о русиньскій історії міжжівойного періоду в Робертівій Універзітній бібліотеці, котра є третів найбівшов бібліотеков у Северній Америці. Реальность але перевершыла мої наслідішы очекования. Прічінов того была не універзітна бібліотека, але **унікатна своїм богатством і різнородостів обсягу колекція о історії і культурі карпатських Русинів з понад 15 тисяч титулами – у найвекшій на світі спеціалізованій Бібліотеці карпаторусиністики („Carpatho-Rusyn Library“)** професора-славісты Торонтьской універзіты Павла Роберта Магочія, котрый мі охотно дав к діспозіції дану колекцію.

З погляду хронології Бібліотека карпаторусиністики П. Р. Магочія сохраниять материалы, котры охоплюють практично вшыткы аспекты богатой матеріальной і духовной культуры карпатських Русинів од раннього середньовічя по сучасность,

включно найновшых подій з політичного і культурного жытота русиньского народа. В географічнім плані в бібліотеці найдеме материалы охоплюючи вшыткы области, де жыють Русины, враховано сучасного Підкарпатя, прашівской области выходной Словакії, польской Лемковины, сербской Войводини, даколишній Земплінської жупы сучасного северного Мадярьска, Хорватії, Румунії і Северной Америки. Бібліотеку доповнює галерія портретів найвызначнішых русиньских народных будителів і діятелів.

Міджі книжками в бібліотеці найдеме немало оригінальных унікатів і бібліографічных цінностей. К найвызначнішым належить двойтомне видання з року 1799 в латиньскім языку – *Короткий опис заснованя василіаньского монастыря в Мукачові Федором Корятовічом, князем Мукачова* автора **Іоанікія Базиловіча**. Якраз тот фундаментальна робота положила основы розвою русиньской історіографії. Окрем того, в бібліотеці є тыж богата **колекція оригінальных творів А. Духновіча, І. Дулишковіча, А. Кралицького, М. Лучкая, К. Мейсароша, І. Раковского, Е. Сабова, Л. Чопея** і многих далшых визначных діятелів русиньской культуры 19. стороча.

Міджівойновий період, характерістичный росквітом русиньского інтелектуального і культурного жытота, коли бівша часть Русинів ся стала інтегральнов частів Чехословакії, широко представленый многыма чехословацькыма і русиньскыма публікаціями, включно матеріалів зо штатістики, демографії, соціально-економічных і політичных вопросів, але тыж мемоарнов літературов, публіцистиків і тематичныма зборниками присвяченыма розлічным аспектам русиньской історії.

В бібліотеці найдеме і многы русиньскы періодичны видання на мікрофілмах од року 1848 аж до половины 20. стороча, враховано новинок „*День*“, „*Народна обрана*“ і „*Американский Русский Вестник*“, котрый є єдным з найвызначнішых

выдань карпаторусиньской діаспори в Северній Америці. Ведно з русиньсков періодичнов пресов, котра выходила в міджівойновій Чехословакії, є ту североамерицька преса з років 1900 – 1950, яка є цінным жрідлом історії Русинів першой половини 20. стороча.

Великим плюсом і визначным знаком бібліотеки П. Р. Магочія є ясна, продумана і логічна структура, злегчуюча орьєнтацію і глядання потрібных жрідел і літературы. Матеріалы суть в бібліотеці добрі розділены подля слідуючих тематичных і географічных критерій: бібліографія, топоніміка – демографія, штатистіка, географія, обща історія, археологія – історія раннього середнєвіча, Підкарпатська Русь в роках 1918 – 1938, біографії – путёводителі, баданя народностного вопросу, церьковна історія, белетрія, архітектура, вытварне уменя, мапы, Лемковина – общі роботы і історія, пряшівска область – общі роботы, русиньска історія і церьковна історія, Войводина – общі роботы,

етнографія і релігія, лінгвістичны баданя ітд. **Така класіфікація служить як добрый компас в шырокім морю літературы о карпаторусиністіці.**

Фонд бібліотеки все ся обновлює і доповнює новыма выданнями в розлічных языках, а то од солідных монографій по курты статі з розлічных універзітних зборників, які свідчать о найновших успіхах прудкого розвитку карпаторусиністики в посліднім часі.

Бібліотека карпаторусиністики професора Магочія є ціннов інформачнов базов о карпаторусиньській проблематіці, котра є унікатна штодо обсяу і енциклопедічна штодо репрезентативности і різнородности матеріалів. Є то колекція створена на ефектівне баданя, практично, хочь-якой темы з области русиньской історії і културы, што барз важне в часі наростаючого інтересу о карпатських Русинів і їх богату історічну дідовизну. ■

• Професор Торонтської університи П. Р. Магочій указує свою унікатну Бібліотеку карпаторусиністики, котра є в даній сфері найвекшов на світі, ректорови Пряшівської університи проф. РНДр. Р. Матловичови, ПгД.

Фотка: А. Плішкова

Доц. ПгДр. Андрій АНТОНЯК, к. н., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету

Препарованя Русинів на гуменський способ

(Маргіналны позначкы к публікації *РУСИНЫ* Т. Леня і Й. Ондзіка.)

Мотто: *Поверхні люде мусять все циганити,
бо обсяг живота є про них недоступный.*

Ф. Ніче

РУСИНЫ RUSÍNI RUSYNS

TOMÁŠ LEŇO JOZEF ONDZIK

• Обалка фотографічної публікації з доповідним текстом, котра вышла в році 2011.

31. мая 2012 року в просторах Вігорлатської книжніці в Гуменнім ся одбыла презентація книжки „*Русины/Rusíni/Rusyns*“ авторів Томаша Леня і Йозефа Ондзіка, котру выдало видавательство О.К.О. в Братіславі в сполупраці з пряшівським видавательством „SLOVART“ у 2011 році.

Зато, же мі по вступных словах мого діскусного про- слову на тій презентації модераторка взяла слово прото, же можу авторам лем задавати вопросы, а не высловлєвати свої погляды на публікацію, вирішив єм формов маргіналных позначок реаговати на спо- мянуту книжку. Хочу реаговати зато, бо в 50-ых роках минулого стороча єм був студентом Єденадцятьріч- ной середньої школі в Снині і в тім часі як музикант- аматер єм в рамках різних культурно-сполоченьских акцій навщівив скоро вшыткы села улїсько-убляньской долины. Добрї єм познав многих людей, їх інтересы, але і проблемы живота, запрічинены негостинным ре- гіоном і неприязнов минулостєв. Окрем того, єм і фо- тограф-аматер, який абсолвовав і курсы фотографо-

вання. Навыше, в родиннім архіві сохраниям фотогра- фії мого діда зроблены од 1922 року, пізніше нянька, котры ся о фотографованя активно интересовали. А в непослїднім рядї хочу реаговати і зато, же ся поважаю за єдного з передовых русинських теоретиків у сфері науки о уменю.

І книги мають свій жывот. Дакотры ся родять одразу – без довшого роздумованя, як то видиме у Ф. Досто- євского, в інших припадах книга ся родить і тридцять років у наших авторів. Ани в першім припадї, ани в другім час іщі не є гаранціов скуточной умелецькой якости, ай кідь в припадї Достоевского то не платить. Вирішує єдино талант автора. Правда, кідь повідан- ня або подобный малый літературный жанер ся ро- дить в ходї спомянутых тридцятєх років, потім пробу- джать в нас дакотры похыбности і выкликує далшы „высвітлюючі“ конотації, а то тым веце, же фотогра- фії vznikли уж веце як перед десятима роками, а книжка з нима ся на книжнім торгу обявила лем перед пару місяцями.

Публікація *Русины...* спомянутых авторів є своїм обсягом самобытна: не є то чисто научна выповідь о русинськїм народї з погляду культурной антропології, етнографії ці фолклору, ани інша вірогодна выповідь. Є то самобытна „колаж“ фотографій амбіціозных фо- тографів-аматерів о істій, але барз малій части ру- синського жытельства улїсько-убляньской долины Сниньского окресу на переломі 20. і 21. стороча. Точ- ніше повіджено, є то „выповідь“ о штирєх-пятєх селах і їх дакотрых жытелях із Новоселіці, Руського Потока, Тополї ці Яловой, яким є присвячена основна часть фотографічного матеріалу. Жебы ходем счаси на- зва книжки корешпондовала з обсягом, авторы по- просили од пряшівських ученых текстовый матеріал о Русинах, а то од проф. ПгДр. Петра Шворца, ПгД., і ПгДр. Ольгы Глосіковой, др. н., котрый у книзі є лем допонїєм квантїтативного росшырїня кількосты сторі- нок книжки. Текты спомянутых авторів не приносять інформованому читателєви новы факты о Русинах, бо в істій подобі їх думкы о них публіковали на іншїм міс- цю.

Композічно книжка є зоставлена так, жебы здобыла

популярність і ослонила штонайвеце потенціалних інтересуючих ся. Маркетинговому успіху была підряджена главно назва публікації – „*Русины/Rusini/Rusyns*“, котрых кількось у послїднім списованю людей на Словакії выразно підросла, а тым і природный позітивный одзыв у словенської громады. Кібы сьме предсі лем акцептовали назву книжки, потім бы было жадано, жебы внутрішній текст був зложеный так: у вступі – писмовы матеріалы П. Шворца, по нїм О. Глосіковой і А. Грабушіцького, а наконєць фотоґрафічний матеріал спомянутых двох авторів, який оцінюєме як найслабшу часть книги. Така структура бы ходем части корешпондовала з выбранов назвов публікації.

Але першу і найосновнішу претензію мам главно к назві книжки, котра з боку семіотики знаку представлять універзалный сімбол народа, што жыє в найрізнішых кутах світа (в сучасности на цілїм світі жыє коло єдного міліона Русинів), але фотоґрафічний матеріал ся тыкать лем пару спомянутых „русинських“ сел сниньской долины. Обще є замінене індивідуалным і окремым. З погляду амбівалентного одношіня назвы і обсягу умелецького тексту є знаме, же назва умелецького твору выступать як єден з главных компонентів композиції і є все сімболом істого змыслу. Є то назва твору, маніфестація єго основы. Назва твору є главно енерґіов і є неодділнов од той основы, т. є. мусиме ю поважовати в істім змыслі за самый твір.

Інакше повіджено: назва твору є єго першов інструкцій на єго інтерпретацію, і наконєць – назва твору є першым моментом стрічі читателя з твором, котра бы мала полегшати комунікацію читателя з твором і автором. Але за універзалнов і бомбастічнов назвов книги ся скрывають десятки фотоґрафій з окремых сел, котры подля авторів, мають обективно інформувати читателя о русиньскім жытельстві.

О кім властно є тота книжка? Тадь главный куратор і автор вступной штудії Аврел Грабушіцький такой в першім речіню конштатує: „*Тяжко є менї, чоловікови з протилежного кінця Словакії, посудити, о кім властно є тота книжка. Тот проблем якбы підсвідомо постерегли і обидвоми авторы...*“ А. Грабушіцький назвав проблем такой на зачатку точно, бо подобных закутин і смітиск, з котрыма ся стрічаєме в книзі, є на Словакії веце як дость. А є то призначне нелем про Русинів. Наперек тому, же публікація є якбы щіро присвячена „своім родічам, манжелкам Іветї і Андреї, Русинам і найблизшым приятелям“, но фотоґрафічний матеріал выкликує протилежны почуткы. Тыкать ся то передовшыткым „Русинів“.

Похыбности о щіроности авторів выкликує і то, же П. Шворц і О. Глосікова были окламаны тым, же зо самым фотоґрафічным матеріалом у книзі, ку котрому написали свій текст, ся першый раз стрітили аж по опублікованю в книжці, респ. на презентації книжки в

• Єдна з фотоґрафій, котра ся споминать у статї і яку зробив нянько автора в августї 1943 року. На ній є автор у дїтськїм віці (справа) і єго, днесь уж небогый, брат Михал.

Гуменнім. Тот факт самы потвердили. Усміх на моїй твари выкликало ай признаня П. Шворца, же о екзистенції Русинів на Словакії ся дізнав аж на зачатку 90-ых років минулого стороча, але о деяке десятьроча уж ся сам пасує за реномованого знателя русиньской проблематікы...

Веце як правдоподобно, подобным способом здобыли двома авторы і фотографічний матеріал на русиньских селах. Многы жытелі не знали, ани дотеперь не знають, што слідовали фотоґрафы. То мі особно потвердив пан Федурцо з Яловой, кідь повів, же фотоґрафы глядали передовшыткым тоты найошарпанішы закутины дворів і хыж. Аналогічно бы сьме могли увести і далшы выповіді выфотоґрафованых людей, котры фотоґрафам не дали поволіня, жебы они як репрезентанты Русинів были опублікованы в книзі. В дакотрых припадах фотоґрафії были зроблены фотопушков проти волі жытелів. Дакотры зато роздумують о поданю карного ознамліня на фотоґрафів за порушіня їх особных прав і ганобліня їх людьской достойности.

Тематічно є фотоґрафічний матеріал в книжці різнородый, не можеме потвердити, жебы сьме в ній обявили даякы новы свідчіня о Русинах, котры бы в ровині общоінформатівній, ці докінця естетічній были даякым приносом про нарочнішого адресата.

Автор фотоґрафії мать даяку причіну і замір, чом і што слідує своєв фотоґрафічнов інформаціов. При

вітаню книжки до жывота, при ей представлєваню в словеньскім радіу, телевізії або гуменьских новинках єден з авторів фотоґрафій у книзі – Томаш Ленё вытырвало підкреслєвав право авторів на своє віджіня передаваной реалности, а же тото право му ниhto не може одперати. На презентації книжки спомянутый фотоґраф на мою крітику їх фотоґрафій з гнівом одповів, же кідь мам претензії ку книжці, жебы єм го дав до суду. Ленё тым наісто собі не усвідомив, же тым ґестом прозрадив свої нігілістічны задумы і цілї, котры ведно зо сполуавтором слідовали.

Жебы єм був конкретніший, уведу приклад. Мам перед собов фотоґрафію мого отця з року 1943. На фотоґрафії суть єго діти – Михал і Андрій, котрых выфотоґрафовав на зеленій луці в тогдышнім сільскім оточіню – з пасучов ся козов, сушічков на овоцину і з мачатком на стільцю. Отець нас міг выфотоґрафовати перед бударём або докінця перед ґноїском. Але дашто таке го не напало і не могло, бо єго природна інтеліґенція му дала змысел і ціль заміру – створити хосенный запис о своїх дітєх, котры му почас жывота, як і самым дітєм, припоминали їх сполочны радостны моменты і нафалшоване щастя на фоні природной красы світа. Также отець із основнов освітов тогды мав ясно выпрофілований погляд, котрый одповідав єго животным ідеалам. А праві тото віджіня є єдным із найвызначнішых компонентів, скуточным талантом при перцепції світа, а

• Друга з фотоґрафій, котра ся споминать у статії, і на ній суть „орачі“ з Новоселіці в 2002 році.

нелем основна візуална орьєнтація в каждоденнім животі.

Кідь ся запозераме на векшыну фотоґрафій наших авторів, становиме, же наших русиньских сполужителів найчастіше ставляють перед „бударь“ або „гноїско“, респ. суть то погляды на людей на фоні розгараного оточіня, непопораєного і непорядного двора. Указують чоловіка скоро все з фляшков в руках, образы з порожніма фляшками од алкоголу, дітину з піштолєв, піштолю на окні, старый згарджавітый автобус на фоні хреста, старый брудный дружественный двір, псиско за мережами, парогы з Богородицєв, наліплений „смутный Ісус“ на плоті, „корчма“ на санях, табакowy виробкы і под. Адресатови тым є понуканий світ якбы в ставі делірія – непричетный, пяный, неуправлений, словом, стоїть перед нами чоловік з передминулого стороча. За фотоґрафію *ad absurdum* о Русинах назвийме фотоґрафію „орачі“, де манжельска пара оре поле, причім до „плуга“ є запряжена жена. Домашній розумный читатель мусить добрі знати, же таке дашто ся не робило на Словакії, але і міджі Русинами ся не практизовало, може так у середнєвічу. У неінформованого заграничного навщівника выставки тота фотоґрафія може выкликати неґативны асоціації, і кідь зображене „ораня“ з оранєм не мать ніч сполочного. Земля на саджіня бандурок была уж техніков поорана, але тот, што садить бандуркы, робить сі перед тым яругы, до котрых мече бандуркы. Не є то тяжка фізична робота і дало бы ся повісти, же є то активна змыслуповна робота чоловіка на селі. Але на понукнутій фотоґрафії то вызерать, якбы Русины на зачатку 21. стороча жили так, як їх предкы в передминулім сторочу. І в тім мож відіти неґативный замысел фотоґрафа.

За верьх цїнізму поважую фотоґрафію з Новоселіці (1999), на котрій є душевно хвора бабка в оточіню „гноїска“. Автором той фотоґрафії є МУДр. Йозеф Ондзік. То убога опущена стара жена, покарана своєв неприянов судьбов і силнов склерозов, ся могла стати обектом естетичного зажитку пана доктора як обект тіпичных Русинів? Чом ю не сфотоґрафовав перед єй домом, котрый, може, не є о ніч гірший, як дім автора в Лісковцю, домы в Гуменнім ці хоць-де на Словакії? Чом го притяговало праві „гноїско“, з котрым хвора, безвладна стара жена уж не докаже зробити порядок? А так бы сьме могли продовжовати в оцінєваню далшых фотоґрафій з Паризовець, Пчолиного, Новоселіці або Руського Потока, на котрых на передній план ся высувать лем саме гарабурдя ці непорядок.

Мінімально половина фотоґрафічного матеріалу публікації повнить лем елементарну інформачну функцію. Могли сі го домашні фотоґрафы зробити про особну потребу або про потребу сільских кронік. Їх обсяг є ограничений хронотопом, є зрозумілий сучасному адресатови, але ніч веце. Но про заграничного позерателя, мало інформованого, без глущого познання среды, так понукана публікація є насычена неґативными інформаціями о Русинах, бо говорить о

одсталости „Богом забытой країны“, о людєх, з котрыма бы сьме ся могли стрітити скоріше в даякій резервації, як у цивілізованім світї. А перціпента ани не нападе подумати, же перед собов мать фотоґрафічний матеріал в скреслений і цілено zdeформований подобі. Я підкреслюю, же тот матеріал скоро уражать людську достойность, віджіня авторів фотоґрафій у публікації є поверхньне, плитке і дезінформуюче, навише їх фотоґрафії суть на границі зневажованя народа.

І так ся зась звідам авторів: о кім і о чім є ваша публікація? Псіхоаналіза говорить, же умелецький твір є передовшыткым автобіоґрафічнов wypowiedь. А в історії уменя маме множество прикладів, на основі котрых можемо потвердити тот погляд: наприклад, в музиці Чайковского ся скривать много з композіторовых псіхічных кріз, причінов котрых была скрита ґейска ідентичность, котру ся єго близкы люде снажили утаїти. Достоевского творы несуть одпечаток єго роспорного псіхічного ставу ітд.

На фоні того доволю собі твердити, же авторы публікації **Русины...** дали нам непрямо wypowiedь передовшыткым о своїм віджіню світа, wypowiedь о цінностях своїй душы, своїх естетичных вартостях, о своїх „очах“. В ній ся маркантно проявили особны і внутрішні проблеми, котры собі вентілювали і тыма „умелецькыма“ і „документарныма“ фотоґрафіями. А вектор їх віджіня выстигнув пан Федурцо з Яловой, котрый повів, же „їх интересовали найошарпанішы закутины Русинів“, интересовали ся скоріше о брыдке, о непорядок, притяговала їх русиньска одсталость. Позераючи їх публікацію, здобыв єм чутя, якбы ся спомянуты фотоґрафы скоро выживали в брыдкости зображованого регіону і за формално декларованов русинофіліов єм ясно одчув „высунуты ріжки“ русинофобії. А зато єм такой на місцю першой презентації книги в Гуменнім поставив ся к ній з одсуджінєм, а то зато, бо тота книжка не є wypowiedь о Русинах, але wypowiedь авторів о їх zdeформованых людських цінностях. Є то книжка напівправд і напівнеправд о Русинах, і в духу нашого русиньского барда Александра Духновича адресую їм тоты рядкы:

„Хто вам доволие правду

На части ділити?

А в мені правды

Неправду творити?

То може собі лем

Надуманий гуменьский

Ділетант доволити.

Русины – то живе тіло,

А не солодкий закусок,

Жебы сі де-хто міг доволити

З нєго одкусити кусок.“

(Скоротив і зо словацького до русиньского языка перетлумачів: **А. 3.**)

■

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб

Перша русинська скульпторка

26. серпня 2012 минуло 110 років од народження першої професійної русинської скульпторки, визначної особистості другого русинського народного відродження – Гелени МАНДІЧОВОЙ. Її судба була щасливою, але сучасно і трагічною, формація умелкні і їй творивий розвій був тісно споений зо судьбов першої Чехословацької републіки, якої заник значів і конець умелецької пути Мандічовой.

Народила ся угорським Семиграді (в днешній Румунії), в місті Дюлафалва (днешній Дюлешті), в русинській родині учителя Штефана Шіналі. Отець ся часто діставав до конфлікту з угорськими урядами про свою русинську ідентіту, зато був переложений до мадярського оточіня в Семиграді. По роспаді монархії родина Шіналі такої ся вернула до родного краю. 9. августа 1919 зложив Ш. Шіналі присягу учителя ЧСР у селі Ковачовце при Лученці. Гелена штудувала на гімназії в Будапешті і Кошіцах. По матурі пригосила ся на Высшу умелецько-промыслову школу в Празі, в роках 1922 – 1925 штудувала на Академії витварных умень під веджінєм визначного чеського скульптора проф. Яна Штурсы. Уж як штудентка досягла визначны умелецькы успіхы. По скінченню штудій пустила ся путовати по музе-

ях і галеріях Німецька, Франції і Італії.

Важным моментом в жывоці Гелены ся стала вінчанка зо штудентом Правницької факулты Карловой унівезіты в Празі Іваном Мандічом з підкарпатського Нанкова, котрый був активным участником русинських штудентських сполків у Празі і културного діятельства на Підкарпатській Руси, до якого запоїв і свою жену. В наступных роках Іван ся став самобытным манажером манжелкы-скульпторкы. Вызвав ей, жебы зробила серію портретів русинських будителів, што ся і стало. 16. мая 1926 в Ужгороді было святочне отворіня першого з них – *памятника Евгена Фенцика*. Тот портрет критіка високо оцінила, позітивно оцінила і ей работы в Пряшові на Руській выставці в році 1927.

В тім самім році выграла конкурз на

створіня *памятника на честь юбілею президента Томаша Гарики Масарика в Ужгороді*. Пять днів портретовала президента в його літній резиденції в Ланах. У децембрі 1927 модел памятника був схвалений комісіов, у котрій были знамы витварны умеці: О. Шпаньєл, Б. Кафка і А. Матеїчек. Комісія підкреслила, же Мандічова точно захопила характерістичну позу президента. Одгаліня памятника в Ужгороді было главным пунктом святкованя на Підкарпатській Руси 10-річного юбілею взнику ЧСР. Тот памятник ся став домінантов і хвалов Ужгорода, але і самобытным моделом про інших скульпторів. Докінця і найновшы памятники Т. Г. Масарикови в Празі і Карловых Варах суть якобы „копів“ работы Мандічовой.

Але судба того визначного монументального твору была трагічною. По окупа-

• В 1927 році Г. Мандічова выграла конкурз на створіня памятника президента Т. Г. Масарика в Ужгороді. Пять днів портретовала президента в його літній резиденції в Ланах.

Фотка: архів автора

ції Ужгорода Мадярами на основі Віденської арбітражі з 2. новембра 1938, мадярськими урядами пам'ятник був демонтований і посланий до Праги. Вагон із пам'ятником стояв деякий час у виходословацькій місті Михаловці. Почас війни з незначних причин ся об'явив у Братіславі на дунайській шифі, на зачатку 1945 року був транспортований до баворського Пасова і по приході америчької армади посланий назад до Братіслави. До Ужгорода уж скульптура не могла бути вернута. В тім часі уж была Підкарпатська Русь анектована Советським союзом а советськи идеологи поважовали Т. Г. Масарика за неприятеля СССР, організатора бунту чехословацьких легій проти советам в часі отчизняной войны. О скульптуру проявило інтерес місто Граніце на Мораві. Пам'ятник був одгалений на намістію в Граніцах в році 1946, але ту довго не був. На зачатку 50-х років 20. стороча комуністична міць рішила зліквідовати пам'ятник. Жытелі Граніц, жебы захранити пам'ятник про ліпшы часы, вночі го демонтовали і закопали в бані на пісок. Почас пражської яри в році 1968 пам'ятник выкопали і одгалили уж третій раз. Такой на зачатку нормалізації але містний выбор КПЧ приказав ёго демонтаж, а тепер ся комуністи добрі постарали о то, абы ся уж николи не дочекав воскресія. Під строгим дозором був транспортований до Простеєвських желізарень і ростопений. То був смутный кінець визначного умельцького твору Мандічовой. Нажаль, але за тот варварський skutок николи не був ниякий комуністичный функціонарь покараный...

Кінцем 20-х і зачатком 30-х років 20. стороча скульпторка заживала творивий розвой. Створила колекцію жанровых композицій, як *Дереворубач*, *Алегорична композиція*, *Пастырь*, *Карпаторусинська композиція*, в яких найдеме дакотры сполочны знакы з образами Й. Бокшая, В. Ерделія, А. Коцкы, В. Борецького. Зробила і цілу галерію *таких портретів*, як *А. Добрянського про Михаловці і Ужгород*, *А. Митрака про Мукачов*, *А. Духновіча про Хуст*, *Портрет хлопця* (котрый купила канцелярія президента), *Портрет Нечаса і Нечасовой*, *Портрет проф. Пржецеж-теля*. Таким способом выдобила собі визначне місце в умельцьких кругах ЧСР, што в часі великого культурного

• *Можемо сміло конштатовати, же умельцьке значіня пам'ятника А. Духновічови в Пряшові од Г. Мандічовой з 1932 року дотепер не было перевершене.*

розвою країны не было легке. Тот успіх потвердила і субвенція, яку Мандічова дістала од Міністерства шкoлства ЧСР у фебруарі 1930 року на штудійну дорогу до Паріжа. Програм ей перебування у Паріжі приправив главный референт міністерства, історик уменя З. Вірт. Інтересным пунктом того програму была повинність невщівити маляря Франтішка Купку, якого образы днесь на авкціях суть продаваны за высокы ціны. Нажаль, о штудійнім перебуваню Г. Мандічовой в Паріжі много не знаме. В писмі з Паріжа писала, же была натхнена творами визначного французького скульптора Родена.

В апрілі 1932 року підписала Г. Мандічова договор з Обществом Александра Духновіча в Пряшові на створіня *пам'ятника того русиньского будителя*. Общество в пряшівській області зробило народну збірку, яка на тот час принесла немалу суму – 80 тисяч корун. Почас приправ створила Мандічова *дакілько портретів А. Духновіча і композиційний проект памя-*

ника. Єдным з варіантів была композиція сидячого будителя і школяря над отвореном книжков. Потім скульпторка змінила композицію і створила монументалну фігуру стоячого Духновіча, тримаючого в правій руці перо а з лівов руков на плечу хлопця. Тота композиція точно выражать значіня Духновіча як ласкавого учителя. То, нажал, не порозуміли авторы модерных пам'ятників Духновіча на Підкарпатю, котры робили пам'ятники будителя лем як строгого проповідника або як монаха. Можемо сміло конштатовати, же умельцьке значіня пам'ятника Духновічови в Пряшові од Мандічовой, дотепер не было перевершене. Але наперек тому, же пам'ятник є умельцьков хвалов міста Пряшова, ниякий зо словеньських енциклопедичных словників або авторів книг о історії Пряшова і виходного Словеньска мено авторы Мандічовой не уводить.

Посліднєм нам знамов роботом Мандічовой був *железничный емблем* *Окрылене колесо про станцію в Оломовіці (1938)*. Заник ЧСР значів і кінець творивой пути русиньской скульпторки. *Масариків пам'ятник* був демонтований, монументалне *погрудя Добрянського в Ужгороді* мадярськи націоналісты зніщили (нашаста, же ся заховало у словеньських Михаловцях). Почас войны родина Мандічовых ся перестіговала до Мукачова, одты до Будапешту, што про скульпторку мало трагічны наслідкы. Перебывала дні і ночі в студеных і вогкых протилетецьких бункрах, де ся ховала перед неперестанным бомбардованєм, наслідком чого тяжко похворіла. Ревма зробила руки скульпторки неспособными на скульпторську роботу, і тым путь Мандічовой як умелкыні была закінчена. По войні ся вернула до Чехословакії і послідніх 30 років свого жывота пережила в Кошицях як продавачка в обході зо шматєм і касірка...

Єдиный, хто собі на ню час од часу спомянув, то був ей єнокласник із Академії витрварных уменъ у Празі, знамый чеський графік і ілюстратор заникнувшего світа діносаврів Зденек Буріян. Одышла до вічності **12. марца 1975 в Кошицях** як забыта перша русиньска професіонална скульпторка.

(„Podkarpatská Rus, č. 3/2012)

Фоткы: А. З. і архів автора

■

Ленка СОПІРЯКОВА, Михал ІВАНЕЦЬКИЙ, студенти студійного програму русиньскый язык і література – історія Пряшівской універзیتی

Семінар карпаторусиністікы – о войводиньскых Русинах

Зачаток семестра несподівав студентів русиністікы позванков на семінар карпаторусиністікы, котрый був напланований на 3. октобра 2012. З позванкы сьме вычитали, же лекцію на семінарі прочітатъ пані Гелена Медеші з Нового Саду. О войводиньскых Русинах сьме ся хотіли дізнати веце інформацій, і так сьме пані Медеші по семінарі попросили одповісти на наші вопросы. Была мила і з охотов нам побісідовала о собі, як і о войводиньскых Русинах. Зафіксували сьме дакотры факты з ёй біографії і зробили з нёв куртый розговор, котрый даваме на публікацію, жебы сьме ся з інформаціями поділили нелем з нашыма со- класниками, але ай з читателями часопису *Русин*.

Мгр. Гелена Медеші, перекладателька, лінгвістка і редакторка, котра цілый свій живот діє міджі войводиньскыма Русинами. Народила ся в Руськім Керестурі 13. фебруара 1948. Штудовала на Філозофічній факулті Новосадьской універзیتی – в групі заміряній на южнославянскы языки. Опубліковала дакілько научных штудій на тему інтерференції языка войводиньскых Русинів і сербского языка. Є сполуавторков приручника на розвиваня і пестованя материньского і нематериньского языка і інтеркултуралізму про діти передшкільского віку під назвов «Нашо пупчата», сполуавторков „Руско-сербского словнік“. Написала книжки лінгвістичных розправ «Язык наш насущни» і «З червеним подцагнуते» і коло 60 статей і розправ о розлічных аспектах войводиньского русиньского языка, котры опубліковала в часописах і в других виданях на русиньскім і сербскім языку. Г. Медеші робить скоро 40 років як лекторка і офіціална перекладателька з і до русиньского і сербского языка в Канцеларії про перекладательскы службы Сербії. Стоїть на челі лінгвістичной секції Общества русиньского языка, літературы і културы в Новім Саді і научной секції культурно-сполоченьской організації „Руска матка“. Окрем того, в роках 1998 – 2000 была главнов редакторков найвызначнішого русиньского тыжденника войводиньскых Русинів „Руске слово“.

Даны інформації нас іншпіровали к слідуючому розговору.

Л. С.: Пані Медеші, знаме же робите довгы роки перекладательку з і до русиньского языка. Яка то є робота?

Г. М.: Маме у Сербії секретаріат, котрый ся старать о до- тримованя прав народностных меншын, враховано на- шой народностной меншыны – войводиньскых Русинів. В рамках того секретаріату виходить урядный вістник – Тыжденны новинкы. Урядна перекладательска служба фун- гує уж веце як 50 років, то значіть, же фунговала і в бывшій

Югославії. Каждая меншына, ко- тра жыє в днешній Сербії, має право на хоснованя свого ма- териньского языка (словом і писмом) ай в державных інштитуціях і офіціалных державных докумен- тах, з чого vyplыватъ і функція урядного перекладателя – ма- дьярской, словацькой, румуньской, русинь- ской і хорватьской на- родности. Перекладам вшиткы документи і матеріалы, о котрых ся веде діскузія на засіданях. Наперед їх посыламе на „одбор утверджіня“, а він перевірює, ці сьме добрі переложыли вшиткы терміны і формулації в документах, потім ся тоты документи стають офіціалныма документами в языку конкретной народностной меншыны. Роблю і тлу- мачіня при розлічных офіціалных навщівах, кідь треба.

Югославії. Каждая меншына, ко- тра жыє в днешній Сербії, має право на хоснованя свого ма- териньского языка (словом і писмом) ай в державных інштитуціях і офіціалных державных докумен- тах, з чого vyplыватъ і функція урядного перекладателя – ма- дьярской, словацькой, румуньской, русинь- ской і хорватьской на- родности. Перекладам вшиткы документи і матеріалы, о котрых ся веде діскузія на засіданях. Наперед їх посыламе на „одбор утверджіня“, а він перевірює, ці сьме добрі переложыли вшиткы терміны і формулації в документах, потім ся тоты документи стають офіціалныма документами в языку конкретной народностной меншыны. Роблю і тлу- мачіня при розлічных офіціалных навщівах, кідь треба.

Л. С.: Пані Медеші, знаме, же окрем перекладатель- ской работы сьте лінгвістка, котра выдала ряд публіка- цій. Може к найвызначнішым з выдань войводиньскых Русинів належить сербско-русиньскый словник („Серб- ско- руски словнік“), котрого сьте сполуавторков. Як ся творив тот словник?

Г. М.: На сербско-русиньскім словнику сьме робили барз довго, може і 20 років, бо то барз тяжка робота. Требало выбрати слова, котры будеме перекладовати до нашого языка. Є Сербскый описный словник, котрый мать велё слов. Было барз тяжко выбрати справны слова до нашо- го, сербско-русиньского словника, зато нам помагали і сербскы лінгвісты і ведно сьме выбрали, котры слова тре- ба переложыти.

Л. С.: Потім сьте робили і русиньско-сербскый слов- ник („Руско-сербски словнік“), котрый вышов лем не- давно – в році 2010, і котрого сьте тыж сполуавторков. Як ся творив тот словник? Была то може уж легша ро- бота?

Г. М.: Думали сьме собі, же то уж лем обернеме наспак а буде то овелё легше. Але окрем тых слов, які были вжыты в першім словнику, мы были ангажованы і на выглядованя старого лексічного фонду – архаїзмів, котры сьме мали на- мір в словнику зафіксувати. Также зась то была нелегка ро- бота.

М. І.: Якый великий колектів робив на словнику?

Г. М.: Робило го дас 15 людей. Але то было так: двоє-трое людей робило сістематічно, а тоты остатні дакус менше. Не могли сьме фурт з каждым раховати. Є то барз терпезлива

робота, бо, наприклад, єден день нарихтуєме 20 слов до словника, а даколи за єден день і єдно слово не мож обробити. І так на докінчіню словника робили наконець уж лем троє людей.

М. І.: Хотіли бы сьме дашто знати і о Вашім самостатнім виданю, котре было презентоване на семінарі карпаторусиністики: «З червеним подцагнуते», (Нови Сад: 2012). Повідajte нам дашто о своїй найновшій публікації, бо ей назва евокує в читателєви много розлічных індіцій.

Г. М.: Назву «З червеним подцагнуते» єм зволила зато, бо то є така лекторська метафора. З червеним пером учітель підкреслєвав (підтяговав) тото, што было недобре, што бы требало поправити. Я з червеним підтяговала (поправля-

ла писану і устну подобу языка войводиньских Русинів) цілый живот. І кідь слухам радіо, і кідь читам літературу або новинки. В моїй книжці єм описала 50 найважніших „перегрішків“, котры ся обявляють в наших публікаціях. В книжці єм наперед дефіновала проблем, потім єм дала приклады ненорматівного хоснованя – высвітлила-м, чом то недобрї, а наконець єм дала приклады як то мать быти правилно.

М. І.: Тым сьме панї Гелену Медєші властно представили і в ей далшій професії – в єднім періоді як главну редакторку найвызначнішого періодіка войводиньских Русинів – тыжденника „Руске слово“, котре доднесь выходить в Новім Садї. Якраз дакількорічну роботу в тыжденнику схосновала і на выданя своїй найновшой публікації.

Фотка: А. З. ■

Гелена МЕДЄШИ, Михайло ФЕЙСА, Нови Сад

ВОЙВОДЯНСКИ РУСНАЦИ: СТАН И ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВОЮ У КУЛТУРИ, ЯЗЫКУ И ОБРАЗОВАНЮ

(1.)

Кратки препатрунок историату войводиньских Руснацох

Руснаци на території нешчайшей Сербії жию вещей як 260 роки. У богатей традиції 17. януар 1751. року остал зазначени як окреми датум. Того дня Франц Йозеф де Редл, совитнік царици Марії Терезії і администратор Кральовско-державного Бачкого дистрикту у Зомборе, подписал перши урядови документ – Контракт о насельованю 200 руских грекокатолицких фамелийох на тедишню пустару Вельки Керестур. Бул то урядови початок нешчайшого Руского Керестура, найстаршого, найвекшого и найпознатшого места Руснацох у Войводини и Сербії. Прето тот датум вибрали за нашо национальне швето. Перши руски приселенци поєдинечно до Бачкей почали приходзиц уж штредком двацетих рокох XVIII століття, але лем єден попис зоз 1746. року шведочи о перебуваню векшого числа руских фамелийох недалеко од Керестура.

Їх насельованє було повязане зоз общима обставинами: по законченю періоду австро-турских войнох 1739. року, Габсбургска монархия пришла на маєток плодних, але цалком пустих територійох южней Угорскей. Теди принєшена одлука же би ше тоти території населєло и привредно обновело. Медзи народами хтори пришли и пуцели корені на плодней войводиньскей ровніни нашли ше и Руснаци. Вони ше приселєли зоз сиверовосточних жупанийох тедишней Угорскей, з обласцох хтори ше нешка находза у восточней Словацкей, Закарпатскей обласци України и Мадярскей. Под подобними условиями, 15. мая 1763. року у Зомборе подписани документ о насельованю ище єдного руского штрעדку – Коцура. Спрам тих контрактотх, колонисти по националносци мушєли буц Руснаци (Ruthen-и), по статусу шлєбодни людзе, по вири грекокатолики (унияти). Од жителєох тих двох бачких населєньох, перших 350 фамелийох, як и нових приселєнцох зоз старого краю Горніци (горніх крайох Австро-Угорскей), з часом ше розвила национална заєдніца Руснацох у Войводини. У другой половки XVIII вику число жителєох спомнутих населе-

ньох ше непереривно звекшовало. Пре недостаток жеми, цали XIX и початок XX століття бул у знаку висельованя Руснацох зоз Руского Керестура и Коцура на бачку и сримску ровніну, дзе символично створени коло дзєшец нови руски колонії.

Од початку присельованя Руснацох до Бачкей окрему улогу мала Грекокатолицка церква. Коло церковних општинох, хтори були фундамент новим руским колонийом, одвивал ше дружтвени живот заєдніци. У Руским Керестуре парохия основана 1751. року, а лєм два роки познєйше почина робити и школа хтора ше нешка може похваліц зоз скоро 260-рочну традицію. Нешка войводиньски Руснаци у церковней організації подпадаю под Апостолски егзархат за грекокатоликох у Сербії и Чарней Гори, хтори установени 2003. року. Його шедзиско у Новим Садзе.

После Керестура и Коцура, найстарша руска колония настала у варошским штрעדку – у Новим Садзе, дзе 1780. року основана и треца руска парохия у Бачкей. На маєток крижевского епископа у Шидзе Руснаци ше починаю насельовац 1803, а до Бачинцох 1834. року. По Револуції 1848/1849. року наставаю нови колонії у Беркасове и у Вербаше, а од осемдзєшатих рокох XIX століття звекшує ше число Руснацох у Дюрдьове и Господінцох. Наставаю и руски населєня: у Бачинцох, Бикич Долу и Сримскей Митровици. До Нового Орахова Руснаци ше населєли по Другей шветовой войны, а векше число припаднікох нашей заєдніци ше почина зявлявац и у Суботици.

Попис зоз 1848. року гутори же руска заєдніца мала 8 500 души. По першим державним попису Кральовини СГС зоз 1921. року Руснацох було 20 383, а 1971. року у Югославії було 24 640 Руснацох. На попису 2002. року у Сербії уписани 15 905 граждєнє хтори ше вияшнєли як Руснаци, цо виноши 0,2 % жителєства Рєпублики Сербії (результати найновшого попису жителєства зоз 2012. року ище не обявени). Од шицких населєньох у хторих жию Руснаци, Руски Керестур и Коцур остали як два найвекши и найзначнєйши руски центри. Керестур, населєнє хторе ма коло 6 000 жителєох, зоз своїма образовними, културними и церковними установами предста-

ва матку Руснацох у Сербії. У Коцуре єст нешка коло 5 000 жителюх, од чого приблизно 3 000 Руснаци.

Руснаци свой язык наволюю *руски*, и пишу зоз *кирилским писмом*. У пременкох до яких пришло по законченю Першей шветовой войны, на Велькей народней скупштини хтора отримана концом 1918. року у Новим Садзе, кед преглашене приключене терашней Войводини гу Кральовини Сербії, учествовал аж 21 представитель зоз руских штредкох у Бачкей.

Бачко-сримски Руснаци неодлуга после тей події звалили свою першу Народну скупштину, на хторей основали Руске народне просвітне друтво – «Просвита». Зоз твореньом першей югославянської держави, тот малочислена заєдніца доживює свойо культурно-національне препороджене: видава ше школски учебніки, кніжки и часописи и організує культурни живот.

Од 1924. року починаю виходзиц «Руски новини», а 1937. року дзецински часопис «Наша заградка». Перши «Руски календар» вишол 1921. року и за двацец роки обявйованя вон витворел значну просвітну улогу при людзох хтори ше углавним занімали зоз земледілством, але почитовали и писане слово. На бокох наведзеных публікаційох розвивал ше літературни живот и вирастала нова генерація рускей інтелігенції.

У Старим Вербаше 3. септембра 1933. року формовани Культурно-просвітни союз югославянских Русинок (КПСЮР), хтори у априлу 1934. року порушує свойо новини «Заря».

По законченю Другей шветовой войны розвой рускей заєдніци предлужени, але под иншакими умовами и зоз помоцу держави. Уж 1945. року обновює ше роботу «Руских новинок» под новим меном – «Руске слово». Новинско-видавательства установа «Руске слово», зоз шедзиском у Новим Садзе, основана кед и новини з истим меном. Публикує вецей часописи и едиції як цо то часопис за літературу, культуру и уметносц «Шветлосц», часопис за дзеци «Заградка» и культурно-политични часопис за младих «МАК».

НВУ «Руске слово», Завод за учебніки з Београду – Одзелене у Новим Садзе, Друтво за руски язык, літературу и культуру и други видавателе, як и Грекокатоличка церква, публіковали од 1945. року по нешка на руским языку вецей як 600 наслову кніжок.

Руска заєдніца у Сербії ма и мрежу електронских медийох. Так у системи Радиодифузней установи Войводини, у рамкох Явного сервису, Руснаци маю редакцію од 1948. року у рамкох Радио Нового Саду, редакцію Телевизії Войводини од 1975. року, а робя и даскельо руски редакції у локальних радио-станіцох.

У Керестуре 1945. року формована перша руска гімназія хтора и нешка роби. Кадри з тей гімназії ношители вежшини активносцох на общим розвою при Руснацох, а окреме у образованю и культури. На Філозофским факультету у Новим Садзе 1981. року отворена Катедра за руски язык и літературу, хтора ше тераз вола Одзелене за русинистику. На ней по нешка дипломовали 33 студенти, зоз чого по Болоньскей конвенції 4 мастере. Порядна настава на руским языку нешка організована у трох основних школах: у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове. Друтво за руски язык, літературу и культуру (основане 1970. року у Новим Садзе), у сотрудицтве зоз Министерством просвити и науки Републики Сербії и Одбором за образоване Національного совиту рускей націоналней меншини, потримує и иницирує виучоване руского языка як виборного предмету з елементами націоналней культури у школах дзе нєт порядна настави по руски.

Руснаци ше можу похваліц и зоз не малим числом припаднікох інтелігенції и уметнікох хтори нешка робя и творя у Београдзе, Новим Садзе, Суботици и у других варошах Сербії. Медзи Руснацами нешка єст респектабилне число ака-

демикох, універзитетских професорох, докторох и магістрох наукох, лікарох, інженерох, професорох, педагогох, писателюх, новинарох, музичарох, глумцох и спортистох хтори почитовани и у ширшим окруженю.

Нешка у Републики Сербії и у єй сиверней покраїни Войводини Руснаци представяю малочислену, але по традиції и по своїх культурних характеристикох препознатліву націоналну заєдніцу. Дзекуючи двоиполвиковному животу на просторе южного краю Панонскей равнини, войводински Руснаци тримаю Сербію за свойо отечество. Руснаци тиж так и поштреднік у вязох Сербії зоз реґіями и державами штредней и восточней Европи, дзе ше находза и їх историйни корені.

Націонални совет рускей націоналней меншини як найвисши орган самоуправи

На основи Закона о зашити правох и шлебодох націоналних меншинох, хтори 2002. року принесла Скупштина тедишней Союзней Републики Югославії, руска націонална заєдніца медзи першими основала свой Націонални совет як найвисши легітимни орган самоуправи хтори ше стара о витворйованю правох у обласци образованя, культури, информованя и урядового хаснованя языка и писма. Вон пребера активносци у самей заєдніци, але и спрам шицких державних органах, та мож повесц же Руснаци (и други націонални заєдніци на тих просторох) по першираз достали нагоду у значней мири крейровац свою судьбу зоз пенезом хтори за тото обезпечує держава.

Націонални совет рускей націоналней меншини ма свойо одбори по обласцох як цо: обласц економских питаньох, обласц информованя, обласц культури, обласц образованя, обласц урядового хаснованя языка и писма и правних питаньох, а тиж робя и подручни канцеларії у Вербаше, Дюрдьове, Коцуре, Кули, Новим Орахове, Новим Садзе, Сримскей Митровици, Суботици и Шидзе.

Право хасновац язык и писмо

Права націоналних меншинох реґуловани з медзинародними актами, Уставом Републики Сербії, Статутом АП Войводини, статутами општинах, законскими и подзаконскими предписанями.

Република Сербия ратификовала Европску повелю (грамоту) о реґіоналних або меншинских языкох («Службени новини СЧГ», число 18/05) и на тот способ прилапела, медзи иншим, и руски язык за реґіонални або меншински язык.

У Уставе Републики Сербії («Службени глашнік РС», число 98/2006), у члену 14. предвидзене же Република Сербия охронує права націоналних меншинох и же ґарантує окрему заштиту націоналних меншинох пре витворйоване равноправносци и очуванє їх идентитету. У члену 47. предвидзена шлебода виражованя націоналней припадносци, а у члену 49. предвидзена забрана и каране за спричиньоване расней, націоналней, вирскей и другой неровноправносци, мержні и нецерепзлівосци. У члену 75. пасус 3. предвидзене же пре витворйоване права на самоуправу у культури, образованю, информованю и службеним хаснованю языка и писма, припадніки націоналних меншинох можу вибратц свойо націонални совити, у складзе зоз Законом.

У Статуту АП Войводини («Службени новини АПВ», число 17/09), у члену 6. предвидзене же у АП Войводини Сербии, Мадяре, Словаки, Горвати, Чарногорци, Румуне, Роми, Буневци, Руснаци и Македонци, як и други числено менши націонални заєдніци котри у ней жию, равноправни у витворйованю своих правох. У члену 7. пасус 1. предвидзене же вецейязичносц,

мультикультуралізм і мультиконфесіоналізм представляю общу вреднось од окремної значности за АП Войводину, а у пасусу 2. предвиджена длужнось шицких покраїнских орґанов и орґанізаційох, у рамикох своїх правох и длужносцох, потримовац и помагач очуванє и розвиванє вецейязичности и културни скарб національних заєдніцох котри традиційно жию у АП Войводини, як и з окреmnими мирами и активносцями помагач медзисобне уважованє и спознаванє розличних языкох, културох и вирох у АП Войводини. У члену 23. пасус 1. предвиджене же уровень досцигнутих людских и меншинских правох, як индивидуальних так и колективних, не мож зменшовац. У члену 24. пасус 1. предвиджене же у покраїнских орґанов и орґанізаційох припадніки національних заєдніцох у АП Войводини треба же би були заступени зрозумірно їх заступености у жителстве на подручю роботи покраїнских орґанов односно орґанізаційох. У члену 25. пасус 1. предвиджене же припадніки національних заєдніцох котри творя числену меншину у вкупним жителстве АП Войводини, преїґ вибраних національних совитох, витворюю форму автономії, сную установи, самостойно одлучую або участвую у одлучованю о питаньох з обласци образования, култури, хаснованя языка и информованя. У пасусу 2. истого члена предвиджене же АП Войводина, у рамикох своих правох и длужносцох, зверює окончованє поєдиних роботох націоналним советом або их уключує до одлучованя о питаньох зок пасуса 1. того члена и обезпечує средства за окончованє тих роботох. У члену 26. пасус 1. предвиджене же ше у орґанов и орґанізаційох АП Войводини службено хаснує сербски язык и кирилске писмо, мадарски, словацки, горватски, румунски и руски язык и їх писма, у складзе зок законом и покраїнску скупштинску одлуку. Так на уровню АП Войводини, при Секретариату за образование, управу и национални заєдніци у Новим Садзе, уж скоро 50 роки роби Служба за прекладательни роботи, дзе ше у писаней форми преклада шицки материяли хтори приноша Скупштина и Влада АПВ, а тиж так ше и симульовано преклада цек схадзки Скупштини АПВ. То значи же посланік, припаднік каждой націоналней заєдніци за чий язык предписане же ше го службено хаснує, може на схадзки бешедовац на своїм мацеринским языку и доставац материяли за схадзки. Тиж так ше и консекутивно преклада розгварки делеґаційох зок жемох чий ше язык службено хаснує.

У Законє о предшкольским воспитаню и образованию, Законє о основней школи, Законє о стредней школи и Законє о високим образованию реґуловане право національних заєдніцох на образование на своїх языкох.

Зок Законом о національних совитох національних меншин («Службени глашнік РС», число 72/2009) ушорена компетенция совитох національних меншин у обласци култури, образования, информованя и службеного хаснованя языкох и писмох, поступок вибераня національних совитох, їх финансванє и други питаня хтори значни за роботу національних совитох.

У члену 12. пасус 1. и 2. Закона о службеним хаснованю языкох и писмох («Службени глашнік РС», число 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 и 30/10) предписане же ше першоступнові управни, виновни, парнічни або други поступок у котрим ше ришує о правох и длужносцох гражданох водзи на сербским языку, и же тоти поступки мож водзиц и на языкох національних меншин котри ше службено хаснує у орґану, односно у орґанізації котра водзи поступок.

У статутах општинох дзе живе руска націонална заєдніца утвердзени и руски язык як язык хтори ше службено хаснує (општини Кула, Вербас, Бачка Тополя, Нови Сад, Шид и Жабель).

Язык войводянских Руснацох

Процес стандардизації языка войводянских Руснацох, мож повесц, почал ище 1919. року, кед на схадзки Руского народ-

ного просвітнього дружтва одлучене же ше за основу стандартного руского языка вежне *живеу народну бешеду*. Ниа цо основоположнік руского языка и литературы др о. Ѓабор Костелник у своєй «Хроніки Керестура» («Проза», НВУ «Руске слово», Нови Сад 1975, б. 156) записал: *«През тото време, одкеди нашо Руснаци жию у Бачкей, одцуудзели ше вони од других Руснацох, у вельким руским народзе постали вони окремна грана. На новим своїм обиталищу, у нових приликох виробели себе нови характер, нови способ живота у обичайох, у ґаздованю, у едлу, у облечиву. А и язык їх постал їх власни»* котри вецей нікому не припада лєм їм. Па так тото шицко нашло свой вираз и у чувствє наших Руснацох. Вони знаю, же вони *‘не таки’* Руснаци як други. Вони ше сами оддзеляю од других Руснацох. Руснаци, хтори биваю на *‘Горніци’* (т. є. у Горней Мадярскей), то *‘Горняци’*, а тоти, цо биваю у *‘Галиції’*, то *‘Галицияне’*. О Руснацох под московским царом жию *‘Руси’* (або колективно: *‘Рус’*) або *‘Москале’* (колективно: *‘Москов’* або *‘Москаль’*). *‘Руснаци’ simpliciter*, як сом уж спомнул, то лєм *‘нашо Руснаци’*. »

Вшелїяк же ше барз швидко потім похопело же ше язык муши отверац ґу сучасней култури, политики, філософії, техніки, тє. же функция таквоаного «природного языка» знука животних ситуаційох валалскей, селянскей цивилизації – недостаточна. Нєшка ми то чувствуєме як «камень спокуси» нашого языка: не знєвериц основни прикмети системи языка селянскей цивилизації, *дух языка*, як ше звичайно гвари, а оможлївиц його функционованє у умовийох кед ше валал отвера ґу швету.

Нови слова у литературним языку ше твори од виходзєня перших виданьох на руским языку, даґдзе 1921. року. Од теди ше вше баржей ширели дружтвени функції нашого языка: од языка на яким зме ше спорозумївали у кругу фамелії, руски язык постал язык новинох и кнїжкох, после 1945. року – язык радия, потім наставни язык у штредней и на високей школи, язык телевизії и законодавства. За тот час, а окреме после 1945. року, у руским литературним языку створени на тисячи нови слова. О тим периодзе професор Микола М. Кочиш (1966. року) писал: *«У вимєнєних дружтвених обставинох и у таким наглим прициску рижнородних потребносцох, тот наш язык бул цесни, нерозвити и недостаточни же би сам зок своїма невеликими можлївосцями означел шицко нове цо пришло з пременку дружтвених обставинох и же би задоволєл шицки нароснути потреби у просвити и култури. Прето же ше мушел розвивац нагло – а не було стаємней контроли над писаним словом – до нашей бешеди ше зляло вельо койцо цо до ней не спада. У тим початним повоиним чаше найвєкша габа хтора заплусла наш язык була сербскогорватска.»*

Маюци у оглядзе факт же, наприклад, у Войводини 62 посто жителства бешедує по сербски, а Руснаци творя лєм 0,95 посто жителства Войводини, очиглядне же, по законє числох, доминантне положєнє ма найрозширенши – сербски язык.

Общи постановки контактней линґвистики недвосмыслово указую же розлични форми непоштрєдного (ареального) контакту уплїваю на нукашно еволюцію языка, спричинюючи дзекеди аж радикални пременки у язичней системі, окреме кед ше роби о бешедним языку на хторим треба створиц писменосц.

Контактна линґвистика, як дияхроно-синхрона теорійна дисциплина, мушела би – на основі потєрашніх нових вгледованьох шицких формох язичного контакту, уключуючи и уплїв преїґ писмености и култури (диґлосия, стандартни язык, прекладанє, ученє языка у школи итд.), утвердзиц одредзєну файту еволутивних универзалийох на основі хторих ше (спрам типу язичного контакту и ґраматичней структури

• За чело стола 19. науцного семінара карпаторусиністики на Пряшівській університеті (ПУ) засіли главны протагоністы акції: (зліва) директорка ІРЯК ПУ доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД., реферуючий гость з Нового Саду Мгр. Г. Медеші і одборна асистентка ІРЯК ПУ ПгДр. К. Копорова, ПгД. Фотка: З. Цітрякова

язикох у контакту) годно легчейше поясніть препенки у языку хтори наставаю як пошлідок медзиязичних дотикох. Рушаюча основа за таки теорійни пообщованя муши буц, без сумніву, язична інтерференция, хтора може буц предмет непоштредней обсерваций і анализи (починаючи од експерименту, учена странского языка, та аж по язични и диялектни ареални контакт новших часох, дзе мож ясно видзиц рушаючу точку и познейши еволутивни цек). Шицки тоті детальни описи язичного контакту треба же би нам указали на хторих уровньох язична структура, под дійством медзисобного дотику розличних языкох и диялектох, церпи радикални препенки и – з другого боку – хтори уровні язичней структури не подпадаю легко под препенки. Преучованє, детальне и систематичне, розличних формох язичного контакту поможе нам лепше зрозуміти и легчейше поясніть шицки гевти нукашні процеси язичней еволуції цо наставаю як пошлідок рижнородних язичних дотикох, крижаньох або симбиозох.

Як общелингвістична дисципліна, контактна лингвістика би мала, значи, облапиц методологійни и теорійни основи за єдно подполне социолінгвістичне, психолінгвістичне преучованє шицких формох язичного контакту, як гевтих хтори можемо непоштредно провадици нешка, так и гевтих за хтори зме бизовни же дараз жили и чийо ше шліди зачували найчастейше у форми субстрату, адстрату, суперстрату и под. у живей ткані нешкайших языкох.

Неодлуга по виходзеню *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (1923) др Ґабра Костелника, професор Гавриїл Надь (1939) прилапел малоґраматичарске опредзелєнє же ше *цали розвиток языка состої у розвиваню нових прелївох у значеню словох и розвиваню нових значеньох словох* и твердзел, цалком оправдано, же ше спред чистоти языка не шме одруциц шицку цудзу лексику, поготов не гевту специјалистичну, бо развити язык социјално розпасмовани по подручох живота и наукових дисциплінох. Цудзе слово одруциц лем кед маме домашнє! Тиж так, вон обачел же терминологія одредзених подручох живота систематично пришла з одредзених национальних языкох зоз хторима Руснаци були у дотику у Старим краю и у Войводини, а хтори були економски – у смислу матеріялней култури – развити (приклад: нємецка ремеселніцка и кулінарска терминологія або мадярска терминологія зоз школи, администрації або економики). Професор Надь препоручовал же лепше, кед нет одвитує руске слово, найсц описни еквивалент согласно «духу» руского языка и виражел свідомосц же ше у дальшим розвою и планованю, нормованю руского языка треба операц на даєден други або на даєдни други языки, вшелїяк славянски, зоз хторима зме жили у

контакту.

Професор Микола М. Кочиш похопел же вира до бешедней традиції то, поправдзе, проєкция дияхронії на план синхронії. А теди ше забува же – шицко цо мож чуц у бешеди, не значи же є правилне лем прето же дзешка жиє. У своєї длугорочней роботі на писаню и прекладаню учебнікох, збераню лексичного блага, видаваню словнікох, проф. др Юліян Рамач розликує три можливи способи твореня нових словох. То:

1. **пожичованє сербских словох:**
 - а) без препенки їх форми;
 - б) з присподобюваньом їх форми ґу законїтосцом руского языка;
2. **творенє нових виразох з руских морфемох:**
 - а) з прекладаньом сербизмох;
 - б) з преношеньом на нашо слова значеньох сербских словох;
3. **виводзенє нових словох и значеньох без сербского упліву:**

- а) з новима значенями у бешедним языку;
- б) з новима словами и виразами у бешедним языку;
- в) з оживюваньом архаїчних народних словох;
- г) з хаснованьом интернаціоналізмох;
- ґ) з новима словами и виразами у литературним языку по углядзє на словацки, українски, русийски або польски язык, з морфофонетску адаптацию:

1. Без гласових препенкох и препенкох форми, сербизми найчастейше уходза до *бешедного* языка, а у *литературним* языку ше их з векшей часци гласово и по форми присподобює (адаптує) ґу законїтосцом руского языка. Так у бешедним языку маме сербизми: станица, болница, службеник, а у литературним языку тоті слова адаптовани: станїца, больніца, службенїк. У правней терминології, хтора у нашим языку не барз розвита, гласово адаптовани слова як цо: акционер, гонорар, законїти, а по форми адаптовани слова як наприклад поротнік, правнік, обтужніца, парніца итд.

2. За кажди язык хтори ше находзи под уплівом другого языка барз характеристични способ твореня словох то *дословне прекладанє*, копированє цудзих словох. Тоті дословни преклади воламе *калки* и їх творенє не мож застановиц; вельо их єст и у сербским языку (наприклад з нємецкого языка: меродаван, великодушан, цепидлака, зубобольа, кньиговезац, вєц калки виразох: испит зрелости, правити се важан, упадати у рєч итд.).

Калки не нательо характеристични за наш бешедни язык (до бешедного языка частейше уходза нєпреложени сербизми), але их заш лем єст: шлєпе черево, покладац испит, бєлави каменок итд. Вельо вєцей калки єст у литературним языку. Скоро шицки нови слова ше твори, у ствари, по моделу сербских еквивалентох: у циню войнох, у центре уваги, у другей половки мешаца, гушльов ключ, шветлосни рок итд.

3. У бешедним и литературним языку ше творели (а и далєй ше творя) нови слова и значеня независно од сербского упліву, гоч у меншим чишлє:

а) нови значеня у бешедним языку: старе значенє кросна (за тканє) – нове значенє: кросна на бициґли; старе значенє: таргоня з цєста – нове значенє: таргоня (штучни гной) итд. У литературним языку ше ридко домашнім словом дава нове значенє независно од сербского упліву, гоч би праве тот способ твореня словох указал виталносц руского языка;

б) нови слова и вирази у бешедним языку: прєбиваци папєр (индиґо), набиваци пєц, куля на дроце. Тоті пар приклади указую нам же народ ма прихильносци за нови поняца творити описни вирази. То способ твореня хтори не треба занєдзбац у литературним языку, а як приклад нам можу послужити тоті слова: поджемна рика, верхомплїваюци, одпосилни лїст итд.;

в) оживюванє у литературним языку архаїчних народних

словох хтори ше починаю забувац: ручиц (ґарантовац), век-сла (меница), контракт (уґовор), еґзамент (испит) и др. У тим поглядзе зме, нажал, недошлїдни кед ше роби о старих ма-дьярских, немецких и других пожичених словох: у даєдних слу-чайох таки слова врацаме до литературного языка, а у других их вируцуєме и место нїх хаснуєме сербизми лебо неоло-ґизми (наприклад место бизовно хаснуєме сербске сиґурно; место сабол – нове скравец; место школіц ше – школовац ше). Недошлїдни зме вообщє ґу шицким забутих словом, без огляду на тото якоґо су походзєня: место пасц статок гутори-ме чувац статок, место ош – осовина, место обруч – шина. Дзекеди домашнї слова занєдзбуєме пре їх непознаванє, а дзекеди пре неоправдани страх од мадьяризмох и ґерма-низмох. Мушимо заш лєм припознац же би нам оживйова-нє даєдних наших архаїзмох випатрало незвичайне, часто и шмишне. Прето у тим случаю досц чежко буц дошлїдни. Як би, наприклад, випатрало кед бизме место словох держава, ґар, птица, ладя почали гуториц орсаґ, попел, птах, шифа?

ґ) Хаснованє интернационализмох место сербизмох тиж розширени способ збогацованя лексики. Так до нашого языка (прейґ сербского) вошли слова як цо: информация, експерт, формулар и велї, велї други;

ґ) За даєдни сербски слова ше предклада вецей вирази, у зависносци од контексту: истовар – зніманє, зруцованє, ви-сипованє; укрцаванє – ухадзєнє (до завартих перевозкох), вихадзєнє (на отворени перевозки); запошльванє – даванє роботи, обезпечованє роботи, доставанє роботи, ступанє на роботу.

У даєдних случаях за сербске слово нєт одвитує руске слово, та ґо треба створиц: свєтиште – святище; пешчара – писковина; уґарица – олєйовка итд.

Понеже зме оддзелєни вецей як двасто шейдзешат роки од Горніци, наш словнїк ше уж розликує од словнїка жителюх нашого старого краю. За дзєпоєдни исти поняца ми маме єдни слова (углавним пожички), а на Горніци єст иншаки сло-ва хтори найчастєйше находзимє и на ширшей території: у польским, литературним українским, русийским и словацким языку. З тим у вязи неабходне наглашиц заклєчєня яки у сво-єй «ґраматики руского языка» (Завод за уцбєники и наставна средства, Бєоград 2002) винєсол профєсор др Юлиан Рамач:

1. *же ше руски язык формовал у Карпатским ареалу дзе ше сходза восточнославянски и заходнославянски языки (прецо ма характеристики и єдних и других);*

2. *же руски язык треба виучовац як уж формовану сис-тему, односно як окреми славянски язык хтори ма даєд-ни характеристики з языками и диалектами Карпатского ареалу;*

3. *же нє треба визначовац же зме тоти або гєвти слова, форми итд. прияли од Словацох, други од Українцох, треци од Поляцох итд.;*

4. *же нє треба тенденциозно наглашовац же язык вой-водянских Руснацох по своїх характеристикох припада у векшей мири восточнославянским або заходнославянским языком, але досц констатовац же вон ма характеристики и восточно и заходнославянских языкох.*

(Продовжіня в далшїм цїслї.) ■

Инж. Іван ФРІЦЬКИЙ, Кошіці

Нелем о православнім храмі в Кошіцях

На зачаток

На наших русиньских селах і в міс-течках в послїдніх роках было выбу-довано много візантських храмів. І в місті Кошіці православни віруючі в тых днях закінчують будованя нового Православного храму Успенія Прєсвє-той Богородиці. Тот храм буде першим православним храмом в новодобїй іс-торії міста Кошіць.

Што выкликало потребу выбудовати в місті Кошіці православний храм? Од-повідь на тот вопрос є легка – в Кошіцях жыє велике чїсло православных вірую-чих. В штатистіці міста є записаных коло 4000 православных віруючих. К право-славній вірі ся в Кошіцях голосить най-вєще Русинів, но голосять ся і Слова-ци, Українці, Руси, Булгарє, Мадьярє і віру-ючі іншых народностей. Православна парохія в Кошіцях є найвєкшов парохі-ов нелем на Словєнську, но і в бывшій Чехословацькій рєпубліці. При одповіді на вопрос, одкы ся в Кошіцях взяло таке велике чїсло православных віруючих, мусимє ся про інформацію вернути до

року 1945, коли ся скінчила II. світова война.

Нова повойнова влада в условіях но-вого політичного і демократічного по-рядку в ЧСР зачала в першых роках по войні нелем обновляти войнов зні-щенє народнє господарство, но і будо-вати новы школы, шпыталї, фабрики і т. п. У Кошіцях на зачатку 50-ых років минулого стороча тиж ся зачала будо-вати велика фабрика під назвов ГУКО – гутницький комбінат, котрый пізнї-ше назвали „VÝCHODOSLOVENSKÉ ŽELEZIARNE“. До той фабрики од за-чатку будованя было треба велє робо-чої силы. Такой в Кошіцях і на околиці Кошіць не было. Но на северовыході нашой країны, там під Дуклєв, під Бєсکیدом, в лабірській долині, около Бардєєва, Старой Любовні, де жыють переважно нашы Русини, такой ро-бочой силы было достаток. Веджіня желїзарєнь рїшыло тых людей-робіт-ників своїма автобусами каждый день до фабрики звозовати і по скінчіню роботи в тотже день розвести назад до-мів. Тота сїтуація тримала так довго,

докы в Кошіцях не были про тых людей створєны условія на бываня. Зато од за-чатку будованя фабрики зачали ся будо-вати і будинки на бываня на таких міс-цах як „НА ТЕРАСІ“, „НАД ЯЗЕРОМ“ і далшых місцях.

У новім домі в Кошіцях

Новы домы з квартелями не зістали довго порожні. До них навсє приходи-ли бывати з русиньских сел і містєчок нашы люде. Зо своїма фаміліями они принєсли до Кошіць і свої звичаї, тра-діції і свою „руську віру“. В новій „до-мовині“ хотїли жыти і дотримовати такы звичаї і традиції, як на своїх се-лах і в містєчках, котры мусили навсє зохабити. Наш чоловік тогды привык шість днів у тыждню на полю або інде-тяжко робити, а на сємый день в недї-лю з цілов фаміліов прийти до храму помолити ся Богу, подяковати му за добрый уроджай на полю і попросити Всєвышнєго не допустити на нас град, потопу і іншу сказу.

Такы можности – ходити в недїлю

до храму – були створені і в Кошицях. На вулиці Мойсесовій стоїть Храм Рождества Пресвятої Богородиці, котрий спочатку кожен неділю був на божественних літургіях переповнений так, же віруючі стояли на ходниках і коло храму. Зато церковна рада прийняла рішення божественні літургії у неділю служити три і штирираз, жебы місце в храмі було про кожного. Така ситуація тримала аж до непокійних часів у 1968 році, коли було обновлене діяльство грекокатолицької церкви. Тоды ся віруючі розділили на дві групи – грекокатоликів і православних. На церковных радах обидвох церквей настала згода – ведно хосновати тот храм і в будочности, но уж подля нового організационного порядку: у грекокатоликів будуть ся церковны обряды служити од рана до десятой години, а у православных – од десятой години до пообіда. Тот порядок тримав 20 років аж до „ніжної революції“ в 1989 році, коли в животі обидвох церквей настала велика зміна.

Тяжкі часи про православных

В тих револючных часах грекокатолицька церковь на основі урядного документу, виготовленого катаstralным урядом, подтвердила, же Храм Рождества Пресвятої Богородиці у Кошицях є ей маєтком. Про православных то значіло глядати на церковны богослужіння новы дочасны просторы. Уж в році 1991 Міський уряд у Кошицях дав Православній парохії у Кошицях до дочасного вживання на Главній вулиці ч. 68 велику сполоченську салу зо сценами, балконами і другыма поміщеннями. Віруючі тоты просторы за короткий час управили так, жебы ся в них могли достойно і святочно стрічати, молити ся Богу і служити церковны обряды.

Церковна рада і Уряд Православной єпархії в Михаловцях поважовали тоту рішіння лем за дочасне і од зачатку готовили плани, як найскоріше збудувати свій православный храм в Кошицях. Уж в році 1994 ся подарило од міста Кошиці одкупити на Сідліску Кузманія великий фундуш, на котрім бы мав стояти православный храм і будинок про потреби Михаловско-кошицької єпархії і на пасторачне діяльство. В 1995 році Катаstralный уряд в Кошицях выдав на закуплений фундуш урядный документ „List vlastnictva“, котрым пра-

вославній церкві подтверджує маєткове право на фундуш. Теперь уж мож было на Міський уряді Старе місто жадати о видання повоління на будованя. Но на уряді з выдаванем повоління настали великі проблемы.

Дакотры жителі сідліска зачали протестовати проти будованю храму. Аргументовали тым, же на сідліску уж і тепер є великий глук од електричок і моторів на двох дугах, котры ведуть через сідліско. Кідь к тому глуку ся придадуть іщі голосы дзвонів, не буде ся дати на сідліску спокійно жыти. Такы протесты были при будованю храмів і на інших сідлісках. Зато повоління на будованя дзвоніці не є видане, што значіть – наш храм буде без дзвонів. Нажаль, же так вышло. *При наших византських храмах выходного обряду дзвоніця все была неодділнов частев храму. Дзвонь нас трираз через день призывали на молитвы. Кажду неділю перед церковным обрядом нас кликали до храму. Вечур перед церковным святом глагол выткых дзвонів давав знати, же завтрашній день є день святочный. Помершому, покы лежав на смертельной постели, все дзвонь дзвонили і при погробі дзвонь небіжчика одпровождали на послідній дорозі до вічності. В літі, кідь над село ся стягивали чорны хмари перед бурев, церковник вишиткыма дзвонами розганяв тоты хмари, лем жебы на полю град не зніщів вишток уроджай. Ночный глагол вишиткых дзвонів людей будив зо спаня, бо на селі дагде горить. Тоты пригоды лем подтверждают, яке велике значіння мали дзвонь в жытоті наших людей і як тісно они были з дзвонами звязаны. Днешня „модерна доба“ очівісно „не симпатизує“ з такыма традиціями і звывками. З поступом часу будеме на то то вишток красне і духовне, што нам зохавили наши дідове і прадідове, забывати. То буде наш великий гріх.*

Од фундаментів по хрест на храмі

По виданю повоління на будованя уж мож было зачати будувати храм, но не зачало ся. Настали далшы проблемы – фінанчны, матеріалны і іншы, котры запричинили довшу перерву. Зміна к доброму пришла аж од року 2006, кідь уж в Кошицях новыма душпастирями были о. Белейканіч і о. Спішак. В тім році

были положены бетоновы фундаменты нового храму. Од того часу будованя храму і за помочі віруючих продовжовало великим темпом. Нашы люде з радостів говорили, же „муры храму росли як з воды“. Хоць в тім часі было треба рішати многы проблемы, но ставебны работы продовжовали так успішно, же уж 10. новембра 2010 робітнички могли на храм поставити православный хрест.

Послідні два roky, і за недостатку фінанцій, будованя храму продовжовало і скінчити ся плановало восени 2012 року. В тім часі было выбудоване підлогове централне отопління, залляте бетоном і прикрите шувныма керамічныма табличками. Тоту оцінять нелем старшы люде, но і молодшым ся буде в теплім храмі ліпше Богу молити і „Господи помилуй“ співати. Православны віруючі ся тішать, же праздник Рождества Ісуса Христа уж будуть славити в новім, а што є головне, в своїм православнім храмі.

Православный уряд Михаловско-кошицької єпархії в Михаловцях і Церковна рада Православной парохії в Кошицях поважовали выбудованя православного храму в Кошицях за найголовнішу задачу в новодобій історії православия у Кошицях. О тім свідчать конкретны факты з їх діяльства.

Уж в році 1996 патріарха московский і цілої Руси, Ёго священство Алексій II. почас навщівы Словакії посвятив у Кошицях закладный камінь православного храму.

Велика святочна подія в недобудованім храмі за участі блаженішого владыкы Христофора, архієпископа пражского, митрополиты чеських земель і Словакії, і духовенства, была 2. септембра 2007 року. Тоды на вызначенім місці перед храмом був положений закладный камінь, котрый высвятив іщі в році 1996 патріарха Алексій II. Была тыж выставлена чудотвотна ікона помягчіння злых сердець, перед котров ся множество віруючих кланяло і просило помочі людем з таким сердцем.

У неділю 31. мая 2009 велике цісло православных віруючих з Кошиць і околиці іщі в недобудованім храмі стрічали делегацію Руськой православной церкви на челі з Ёго Преосвященством Александром, єпископом дмитровским, вікарём Московской єпархії. Делегация принесла до Кошиць мощі і ікону св.

• Погляд на докінчений новий Православний храм у Кошицях, де було висвячення престолу і одправлена Служба Божя у неділю, 11. листопада 2012.

князя Александра Невского, жебы віруючи ся перед нима могли поклонити, помолити ся і просити поміч.

7. децембра 2011 навіщив недобудований храм взащный гость, Ёго Высокопреосвященство владыка Іларіон, председа заграничных односин Руськой православной церкви. В кругу великой кількості віруючих і духовенства гостя привітав наш владыка Ёго Высокопреосвященство Георгій. В дружній бісіді они говорили о животі наших православных віруючих і о ситуації православия в світі.

Выше спомянуты церковны акції духовного характеру в недобудованім храмі, а было їх вець, свідчать о великій активіті нелем Михаловско-кошицькой православной епархії, но і Православной парохії в Кошицях.

Особитости православного храму

Уж при першій ідеї і замыслі будувати православний храм ся раховало

з можностей будувати храм не парохіального характеру, а храм катедральный з пасторачным центром, жебы служив потребам цілої епархії. Так ся і стало – при храмі ся планує будувати два-триштокый будинок про потреби епархії і пасторачного діятельства.

В нашім храмі уж 5 років на Службах Божых церковны пісні співать по церковнославянськы православный хор Катедрального храму Успенія Пресвятой Богородиці, який успішно дірігує од ёго заложія Мгр. Славка Ксенія Рудачкова, ПгД. Ёго пісні слухали нелем жытелі міста Кошиць і северовыходной Словакії на духовных фестівалах, но і віруючі на Моравії, а в 2011 році ёго пісні звучали і на Фестівалі духовных пісень на Кіпрі. Многы віруючі на літургіях слухають спів як на концерті, бо церковны пісні компоновали такы вызначны люде, як Петро І. Чайковский, Павел Чеснаков, Димитрій Бортнянский, Сергей Жаров і други. Наша дірігентка знать, же віруючі на богослужінях люблять собі заспівати церковны пісні простопінія. Зато,

наприклад, молитву „Отче наш...” зачинать співати облюбленов мелодіов едноголосно і тогды к ній ся придають виштыкы в храмі і радостно на повне горло співають так, аж ся церков трясе. Не надарьом люде гварять: „Хто в церькви співає – двараз ся моляє”.

Кошицький православный храм є особитый і тым, же в нім будуть уложены моцї святых:

Яна Златоустого, мученика князя Максима Горлицького, Яна Алмужника-Милостивого, св. Стефана І. – князя нї-тряньского і першого краля угорьского.

На закінчіня

Віруючі Православной парохії в Кошицях суть щастливы і в молитвах дякують Господу і Богу, же нам поміг добудувати того про кошицькых православных барз потребне діло – Божый храм.

Тішать ся, же церковны пісні на божественных літургіях і інших церковных обрядах і на ектениях молитву „Господи помилуй” уж будуть співати

в новім, а што є найголовніше, в своїм православнім храмі.

Велика вдяка за выбудованя нового храму патрить нелем Уряду Михаловско-кошіцької єпархії і церковній раді Православної парохії в Кошіцях, но і вшиткым тым нашым віруючим,

котры немалый труд вложили до будованя того прекрасного діла од заложіння фундаментів у році 2006 аж до днешніх днів в році 2012, коли можеме відіти перед собов таку велику красу.

Подяковати треба і тым віруючим, добродителям і спонзорам, котры своїма

фінанчними дарами, матеріално або інакшым способом помогли довести діло до успішного кінця. **Няй їх Господь Бог благословить і дасть добре здравя. На многая і благая літа!**

Фотка автора

Проф. РНДр. Йозеф ТЕРЕК, к. н., Луція ДОКОУПІЛОВА-ТЕРЕКОВА, Кошіці

Мачу Пікчу (Machu Picchu)

На світі є дакілько місць, котры хочеме навщівити. Сповніня тых желань спроваджать нас цілым жывотом. Не все ся нам подарить їх сповнити, кідь гей, так мало-коли представа ся згодує з реалностёв. У припадї Мачу Пікчу реалность перевершовала і тото найромантичніше обчекованя. Але порозуміти значіння таких будов, як Мачу Пікчу, мож лем кідь порозуміме цілу історію країны.

Місто Мачу Пікчу дав побудувати інкскый владарь Пачакуті як кралёвске місто у святішій долині Інків. В половині 15. стороча Інка по воєньских походах зачав будувати імперію найвекшу в Новім світі, котра лежала од югозападної Колумбії через горьскы области Еквадору, Перу, Болівії, северозападної Аргентини по северну половину Чіле. На тій території жыло коло десять міліонів людей. Імперія екзистовала ани неціле стороча, т. є. до приходу іспаньских добувачелів. Главным містом было Куско, котре было на югу, в Перу. По впадї до Куска Іспанців пятый Інка меном Атагуалпа дав выбудувати послідне місто Вікабамбу, одкы ся марно снажив обновити імперію. Наконець Атагуалпа, котрого выкупили Інки золотом і стрібром, Іспанці і так забили.

В році 1911 североамерицькый бадатель і історик універзіты в Яле Гірам Бінгамі обявив і зробив баданя міста в хмарных вышках югоамерицьких Анд. Найджене місто поважовав за утаєне інкскыма легендами, за місто кечуаньских біженців по добитю Куска конквістадорами, яких в 1523 році вів їх велитель Франціско Пісарро як Тампо Токо, але тыж за можливе місто Вікабамбу, котре было кечуаньскым центром. Выслідкы роботы археологів і істориків указали, же не потверджують обявителёвы тверджіння. Вікабам-

бу было найджене аж в році 1964 – 1965 в тій андській области на полонині Еспіріту Пампа, какой будовы были побудованы з необробленого каміня споєного глинов, де ся ховав Інка Манко II. зо своїма сынами і слугами перед Іспанцями.

Мачу Пікчу одборників і лаїків дотепер удивлять множество масівных стін, выбудованых з камінного матеріалу. Находить ся ту храмова і палацова часть, але і хыжы простых людей. Будовы свідчать о тім, же ту могло жыти аж три тісяч людей. Переважна часть будов є єдноштокова. Много імпозантных камінных будов прозраджує, же были хоснованы на інакшы цілі як на бываня, і про гостодарьскы цілі. Будовы з точно на себе поскладаного і доконало обробленого каміня, вызначали ся великов кількостёв гран каміня, їх комплікованым вызором і геометріов споїня. Тота технологія мурованя была барз хосенна на землі частых землетрясін. Ставляня ся зреалізовало без желізного серсану а каміня ся не перевозили возами.

Найвекшов священнов будовов была Інтігуатана, храм Сонця, храм трёх облаків. Праві тот храм був першым імпульзом про становлїня значіння локаліты. Подля інкской легенды предкы Інків походили з яскыні з трёма выглядами, котра ся находит на місцю званім Тампу Токко.

Бінгам стотожнёвав то з містом Мачу Пікчу. На єднім з найвысшых місць ся находит сонячна обсерваторія, яку представляють малы стовпики, вытесаны з каміня, на котры повклдали штанглі, якы верьгали тінь. В середині того комплексу був поставлений жуловый моноліт, котрый є поважований за вівтарь, характерістичный про інкскы святыні. Екзистує і іншый погляд, же камінный фалат служыв як

камінна обсерваторія, що б потверджувало розширення погляду, же то была позорователня споєна з култом бога Сонця. Предпокладать ся, же місто было побудоване і зато, абы было штонайближе к Сонцю. Подля легенд жыли ту найкрасшы жены а зо Сонцём были повінчаны, о чім свідчить коло стовкы женьських скелетів. Тоты будовы презентують вызріту культуру, котра ся розвивала самотатно, далеко од остатніх цивілізацій. Даний комплекс будов мож поважовати за вершину моци Інків. Култура ся створила як выслідок продуманого хоснованя

природных жрідел про розвой господарства. Але то вшытко суть лем догады і дотеперь не знаме ніч новшого, окрем далшых і далшых теорій о способі хоснованя.

Під природныма схылами, глубоко долов гучить священна ріка Урумбамба, котра припоминає перерушовану нитку в середині праліса. Зелена, неродюча область Мачу Пікчу ся находит в надморській вышці 2400 м і вдяка терасам стала родити. Грубы мury, які ся тягають із дна долины аж не верьх горьского масіву, створюють аж нереално гігантичны гарадічі терас

• Мачу Пікчу – унікальне споїня країны з вытворами чоловіка.

высоки 3 аж 4 метры і шырокі лем кідь 2 метры. Вдяка продуманому розводу воды стали родити і зыбезпечовали обжыву тісячам людей. Подля іншых одборників терасы служыли лем на пестованя кокы і іншых інтэресных і нам незнамых култовых рослін.

До міста ся не дістали конквістадоры, ся мав скрыты послідній інкскый владарь Монко II. ведно зо своїма сынамі і пануючов верствов людей. Місто не мало ані мурі на охрану, а кідь мало, та лем коло главной браны, главнов охранов были прудкы горьскы схылы. Дотеперь не знаме, ці тото недоступне місто значіло кріпость, але предпкладать ся, же в періоді конквістадорів уж было пусте.

Навщіва спомянутой области є барз інтэресна. Літній додж ту падать скоро каждый день, або ходем такый маеме почуток. Кажду мину-ту прудкый додж ці мілке кропіня, спроваджане молгов, ся може змінити на прекрасну сонячну панораму, котра аж заставлять дых. Фантастична сценерія мертваго міста є дарунком за навщіву, і тот зістає у мыслях турістів барз довго. Обычайна на небі ся часто обявлять дуга. Ступаня по множестві гарадіч, терас, дворів, передмість ці намість потверджує саомытність того міста. Сучасны назвы будов, якими суть будовы прінцезен, храм вівтарів, храм трёх облаків, сонячных годинок, але і воєньске цвічіще, касарні суть названы, але з реалностёв, може, мають барз мало сполочного. Не є ту уліць, суть ту главны камінны гарадічі або ліпше повіджено – камінны драбыны.

На опис того прекрасного місця природы і людьской способности пожычине собі текст од наших славных путувателів Зігмунда і Ганзелки з книги „Přes Kordillery“ з року 1959: „Každý krok, každý nový pohled nás plní úžasem. Polední slunce stále víc nadlehčuje oporu mraků a sníma závoj s labyrintu horských vrcholů, až samo spočine svým jasem na temení obří homole přímo proti Machu Picchu. Užaslý pohled letí vzhůru, až se dotkne ozařeného hrotu Hu-yana Picchu. Jeho kolme stěny se derou do výše sedmi set metrů nad hladinou Urumbamby. A tam nahoře

prohlédly z mraků kamenné zdi pevnosti, k níž si naši současníci našli cestu teprve roku 1946.“

Комплікована і продумана сістема каналів на привод воды в многих припадах ся хоснує дондесь. Днесь збіднілы і главно апатічны народы той часті світа представляють лем слабый конарик сильного културного і економічного стро-му чоловіка Анд. Днешні верьхарі не знають чітати, вжывають лем кечуаньскый язык, без знаня іспаньского языка. Вузликове писмо, котре вжывали стары Інкы, творить дотеперь загаду і не было росшіфровано. Окрем остатків камінной архітектуры, котрой є ту вещь як дость, притягують зрак стары польногосподарьскы сістемы. Мусили быти выслідком колектівной роботы, найліпше суть презентованы в околїці озер Тімікака, Пампе Коані при Тіванаці. Были то сучасно масово продуктівны области Нового світа, котры были способны накормити десяткы ці стовкы тісяч жытелів. На болотяных заплаво-вых землях робили ся меліорачны роботы, які в Старім світі не є з чім порівнати. На експеріменталных полях, де ся решпектовали археологічны знаня, быв урожай пять-аж вісемраз векшый в порівнаню з днешніма технічно обрабляныма і пестованыма рослинами.

Добрі є здокументована реконштрукція полей в области Тімікака в Болівії в періоді тіванадьской імперії. Поля были великы коло 200 x 15-20 м, міджі котрыма были каналы під поверьхом коло 150 цм. Під верьхнёв землёв были версты мілко-го шутру, дале наслідовав грубшый шутер а наконець іл, котрый забранёвав просакованю мірно соленой воды зо сіті каналів до орной землі. Під тов верствов было штиригранне каміня, котре творило фундамент цілой будовы, тзв. профілу ґрунту. В тій области мож было на 3500 гектарах выпестовати бандуркы про 60 – 100 тісяч людей.

Тоты польногосподарьскы будовы приводять до ужасу і днешню генерацію польногосподарьскых одборників, про котрых выужытя тых знань є великов вызов.

Фотка: Й. Терек ■

• Хор нового Катедрального храму Успенія Пресвятой Богородиці в Кошіцях зо своєв дірігентков С. К. Рудачков (з іконов у руках), автор статї Інж. І. Фріцький (вліво од нёй), настоятель катедрального храму і духовный справця православної парохії в Кошіцях Митр. Прот. проф. ТгДр. І. Белейканіч, к. н. (вліво од автора) і декан, священник катедралы Прот. Мгр. В. Спішак (за автором).
Фотка: архів І. Фріцького

• Погляд до інтер'єру нового православного храму в Кошіцях, котрый недавно був добудований і де уж звучать мелодії і тексти церковных пісень і Слово Боже. 11. новембра 2012 ся ту одслужыла перша Архієрейска Божественна літургія св. Іоана Златоустого.
Фотка: архів І. Фріцького

• Учасники святкового обіду по підписанню Меморандума о співпраці між Торонтський університетом у Канаді і Пряшівське університетом на Словакії: (зліва) доц. ПеДр. А. Плішкова, ПеД., проф. РНДР. Р. Матлосіч, ПеД., русинський добродитель Ш. Чепка, представителка Торонтської університету РНДР. К. Матлосічова, ПеД., проф. Др. П. Р. Марочій і ПеДр. К. Копорова, ПеД. Фотка: архів ІРЯК ПУ